

Détszy Mihály

SZÁDVÁR

Perkupa–Miskolc, 2004

Szerkesztette
Koleszár Krisztián

Lektorok
Rémiás Tibor
Sárközy Sebestyén

A borító
a bécsi Finanz- und Hofkammerarchivban
őrzött Szádvár-rajz felhasználásával készült

ISBN 963 216 440 7

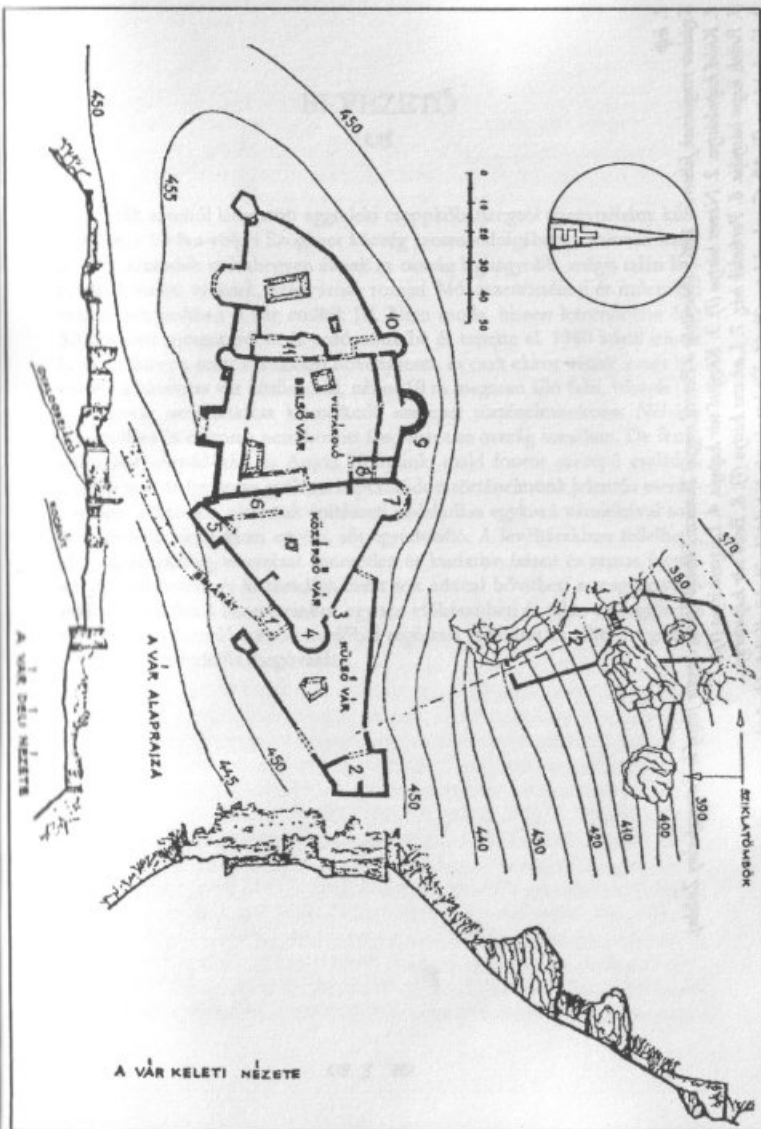
Kiadta
a Galyasági Településszövetség
3756 Perkupa, Petőfi u. 22.

és

a Dominium Könyvkiadó és Marketingkommunikációs Bt.
3508 Miskolc, Dália u. 32.

Felölős kiadó
dr. Török Pál

Nyomdai munkák
'96 Studio Kft., Miskolc

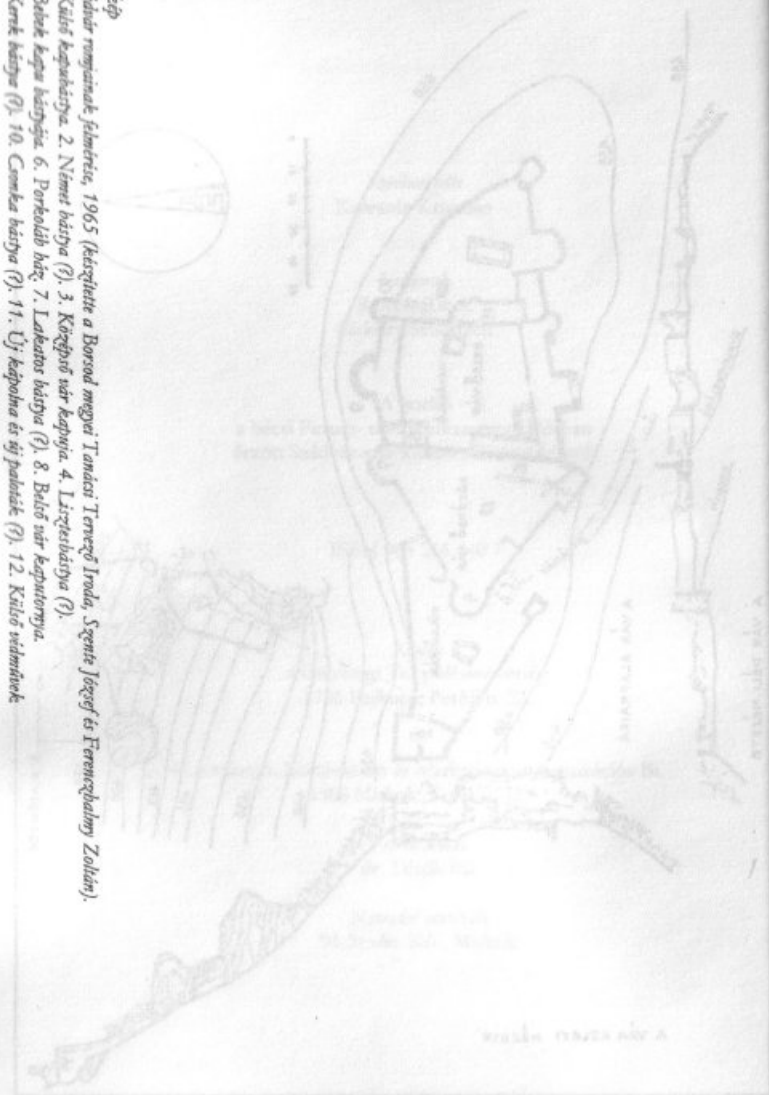
BEVEZETŐ

08

A turisták ezreitől látogatott aggteleki cseppkőbarlangtól tízegeynéhány kilométerre, a bódva-völgyi Szögliget község szomszédságában, a szlovák határ mellett, meredek sziklahegyen állnak az ország legnagyobb, mégis talán legkevésbé ismert várának, Szádvárnak romjai. Művészettörténeti és műemléki szakirodalmunkban is alig említik [1]. Nem csoda, hiszen lerombolása óta, 320 év alatt romjait bozót és erdő nőtte be és rejtette el. 1960 körül irtotta ki az erdészet a romokat takaró növényzetet, és csak ekkor váltak ismét láthatóvá a hatalmas vár köröskörül, néhol 10 m magasan álló falai, bástyái [2].

Szádvár nem játszott kiemelkedő szerepet történelmünkben. Néhány megszállása és ostroma nem hozott fordulatot az ország sorsában. De fennállása alatt Árpád-házi és Anjou királyaink, majd fontos szerepű családok birtoka volt és így sorsa gyakran kapcsolódott történelmünk jelentős eseményeihez. Története, akárcsak építészeti kialakulása egykorú várainkéval sokban hasonló, de sokban egyéni, sőt egyedülálló. A levéltárakban fellelhető, viszonylag gazdag, nagyrészt ismeretlen és kiadatlan írásos és rajzos forrásanyag ismertetése és közreadása ezért sok adattal bővítheti a magyar várainkkal kapcsolatos ismereteinket, egyben előkészítheti és talán elősegítheti a rohamosan pusztuló romok mielőbbi régészeti feltárását és teljes megismerését, majd műemléki megóvását.

1. kép
Szádvár romjainak felvétele, 1965 (készítette a Borsod megyei Tanácsai Természeti Irada, Szenté József és Terenczyházy Zoltán).
1. Kültér kapuképtje.
  2. Német hátsó (P).
  3. Középső vár kapuja.
  4. Lőrészványa (P).
  5. Belet kapu hátsója.
  6. Portakő hátsó.
  7. Lakatos hátsó (P).
  8. Belső vár kapukörnye.
  9. Kert hátsó (P).
  10. Csoma hátsó (P).
  11. Új kapu hátsó és új palaták (P).
  12. Kültér várnaképtje.

SZÁDVÁR TÖRTÉNETE

1567-IG

Szádvár is egyike a tatárjárás után, az 1250-es években, IV. Béla rendelkezésére épült kővárainknak. Hadászati szerepe a felső Bódva-völgy és az innen a Torna-patak, majd a Sajó völgyébe, Rozsnyóra és a bányavidékre vezető út ellenőrzésében állt. A vár a királyi tulajdonban állott tornai erdőispánság, a későbbi Torna vármegye területén épült, amelynek központja Szádvártól mintegy 10 km-re a görgői királyi udvarház volt [3]. A XIII. század második felében Szádvár alig 15 km-es körzetében több jelentős vár épült, köztük Szendrő, Torna és Krasznahorka, amelyekkel a következő évszázadokban közös birtokosok révén is sokszor szoros kapcsolatba került. Ezekkel azonban sem alaprajza, sem felépítése nem mutatott rokonságot, hadászati szerepe és sorsa is erősen eltért azokétól.

Szádvár első ismert említése 1268-ból, V. István okleveléből maradt ránk: 1264-ben az ifjabb király Zard nevű várát apjával vívott háborúskodása idején Bács, Tekus fivére, István ellenfeleinek kezére játszotta [4]. A XIII. század utolsó évtizedeiben Tekus leszármazottai vehették birtokukba, akik IV. Lászlóval, majd III. Andrással Jenő váráért cserélték fel tornai birtokaival együtt Szádvárt, amely a XIV. század folyamán királyi vár maradt [5]. Első ismert várnagyát, Péter ispánt, 1324-ben I. Károly oklevele említi [6]. Egyes források szerint az 1330-as években az Anjouk kedvelt hívei, a nádori méltóságot viselő Drugethek birtokában volt a vár, de valószínűbb, hogy ezeknek mint tornai ispánoknak, comeseknek állt joghatósága alatt [7]. 1336-ban Drugeth Willermus nádor a király rendelkezésére visszaadatta az esztergomi érseket megillető, de néhány évig jogtalanul szedett tornai tizedeket [8]. Oklevele királyi várnak nevezi Zardot. 1335-ben Polyánky Pongrác fia, Bertalan mester a zardi várnagy, akit 1338-ban mint Willermus helyettesét és „az ő Zaardi várnagyát” említenek [9]. 1339-től Lengyel Péter helyettes várnagy, 1360-ból Zobonya fia János mester, I. Lajos király várnagyának neve maradt fenn [10]. 1406-ban a Tekustól leszármazott, környékbeli családok sérelmezik, hogy Zsigmond elvette tőlük IV. László és III. András okleveleit Szádvár cseréjéről, és tiltakoznak a vár eladományozása ellen [11]. A király ennek ellenére 1410 körül Szádvárt birtokosaival a pelsőci Bebekeknek adományozza, akik a XIII. század köze-

pétől számos szomszédos vár és község birtokosa. A család tagjai a legmagasabb méltóságokat viselték a XIV. században, 1400 körül Durazzo-i László pártjára álltak, majd ismét Zsigmond hívei lettek. Szádvár birtokán többet osztoztak, köztük Imre vajda fia, László és Detre nádor fia, Miklós [12]. Utánuk László fia, Imre erdélyi vajda és Pelsőci István tulajdonába került a vár és uradalma, és tőlük özvegyeik, illetve Imre gyermekei öröklék [13]. A huszita mozgalmak idején, 1451-ben Talafusz János pusztítja Szádvár birtokait, majd Komorow-i (Komorowski) Péter a várat is elfoglalja, és csak 1454 karácsonyán kötött egyezés nyomán adja vissza [14]. Utoljára Talafusz Perényi Jánossal szövetségben pusztítja Szádvár birtokait, ami ellen Bebek Imre özvegye, Pálóczy Veronika és fia, Pál tiltakoznak [15]. A következő években már az ő és Pelsőci Istvánné zardi várnagyainak önkényeskedéseiről értesülünk [16]. 1470-től Imre lányának, Orsolyának a férje, Zápolya Imre, a későbbi nádor, majd fivére, István tárnokmester Szádvár és a szomszédos Szendrő, Torna és Krasznahorka ura [17]. 1478-ban oklevele említi zardi várnagyukat, Roskoványi Tamást, 1511 és 1523 között pedig Kapy Miklós viseli ezt a tiszteletet [18]. Szádvár birtoka ekkor Szögliget, Szőlőbárdó, Bódvaszilás, Hidvérgárdó, Vendégi, Szentandráskovácsi, Almás és Körtvélyes [19].

A mohácsi csata után János király, Zápolya István fia, Szádvárt és a szomszédos Torna várát fő hívének és kancellárjának, Werbőczy Istvánnak, az ország egyik legnagyobb földesurának adományozza [20]. Ő azonban nem sokáig tartja ezeket birtokában, mert 1527-ben várnagy, Trinnyay Lengyel Gergely árulással Bebek Ferenc kezére juttassa Szádvárt, aki azután Ferdinánd híveként Szendrő, Torna és Krasznahorka várait is elfoglalja [21]. 1528 elején még a tornai vár János-párti kapitánya felszólítja a szádvári őrséget, hogy adják meg a várat, mert János király Patak és Újhely elfoglalása után Kassa ellen vonul, és onnan Szádvár ostromára indul [22]. Jánost azonban Ferdinánd seregei kiszorítják az országból, és már a lengyelországi Tarnowban állítja ki 1528 nyarán újabb adománylevelét, amellyel Szádvárt kincstárnokának, Tornallyai Jakabnak juttatja, miután Werbőczy ennek javára lemondott róla [23]. Bebek ezzel mit sem törődve szilárdan birtokában tartja a várat, és gyakran tartózkodik is itt, amiről a következő években számos Szádvárban kelt levele tanúskodik [24]. Több szomszédos falut is elfoglal, és ezeket a váruralomhoz csatolva jobbjáglakosságukat súlyos szolgáltatásokra kötelezi [25]. Az 1530-as években Bebek elpártolt Ferdinándtól és János király híve lesz, akitől jutalmul adománylevelet kap Szádvárra, továbbá Szendrőre és Krasznahorkára. Ezek birtokában a jászói

konvent a király 1538-ban Szádvárban kelt rendelkezésére hivatalosan is beiktatja Bebeket, akit Szádvárban két várnagya, Horváth Albert és Nádasdy János képvisel [26]. Talán retorzióképpen Ferdinánd Vingárti Horváth Gáspár főkamárásnak adja Szádvárt, azonban ez továbbra is Bebek Ferenc és fia, György birtoka és egyik legbiztosabb menedéke marad [27]. Innen indulnak portyáikra mindenkorai pártállásuk szerint hol Ferdinánd, hol János hívei vagy a török ellen. 1555-ben jelentik Bécsbe, hogy Bebek György Szádvárból, apja mellől apósa, Patócsy Ferenc, Gyula várának volt várnagya várába, Boldogkővárba szállt, és onnan csap le a Hernád völgyén vonuló Ferdinánd-pártiakra [28]. Egy másik jelentés szerint 1556-ban Bebek Ferenc Füleken járt a törökknél, s visszatérőben felesége kirekesztette Szendrő várából, fia pedig nem bocsátotta be Szádvárba [29]. 1558 után, mikor őt Konstantinápolyból hazatérőben megölik, György marad Szádvár egyedüli ura, és ő ennek birtokait a gombaszögi egykori pálos kolostor falvait elragadva, még tovább növeli [30]. 1562-ben azonban a füleki török törbe csalja, és rabként Konstantinápolyba hurcolja. Ferdinánd hadai erre nyomban elfoglalják Szendrőt, hogy ne jusson török kézre, s innen intik Bebek szádvári várnagyát, Darvas Gergelyt óvatosságra, hogy a török ne lepje meg [31].

SZÁDVÁR 1567. ÉVI OSTROMA

CS

Bebek Györgyöt 1565-ben János Zsigmond váltja ki rabságából, és ő hazatérve Szádvárba siet. Hamarosan alkudozásokba kezd Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitánnyal, hogy visszaszerezze Szendrőt. De miután fogásába veti Schwendi követét, Gyalui Torda Zsigmondot, és a törökkel is tárgyal, a főkapitány felkészül Szádvár elfoglalására. A vár alá rendeli seregét, valamint „szárnysegédeit”, Forgách Simont magyar, Rüber Jánost német lovascapatával és tüzérségét, majd maga is Szádvár alá vonul, és 1567. január 6-án megkezdí az ostromot, amelynek lefolyását a vár elfoglalása után január 17-én Szádvárból részletes jelentésben megírja Miksa királynak:

„Ami Szádvárt illeti, ott legutóbbi írásom értelmében végül is megtettem a szükséges intézkedést, hogy a Bebek senkit se tudjon oda bejuttatni. Azután minden előkészületet megtettem az ostromhoz, amennyiben minden szükségességről, így a tüzérségről és annak gondjairól is gondoskodom. Amennyire csak lehetett, mindent intéztem, így a löveget is odahozattam, majd magam is követtem olyan meggondolással, hogyha én magam Szendrőn is maradnék, testi elégtelenségemnek és tehetetlenségemnek adnám tanújelét. De ezt annyira méltatlannak és hátrányosnak találtam, hogy nemcsak a táborig mentem, hanem azon túl fel a sáncig, és éjjel-nappal minden szükségességről intézkedtem és gondoskodom, mert nem akartam, hogy a dolog elakadjon, és emiatt minden teher a nyakamba szakadjon.

Igy mindjárt az első napon, ahogy lőni kezdték, a tüzérpapancsnoknak egy gölyő az egyik combját elcsapta, és egy másik tüzér boltan maradt a helyén, ami által az őt a tüzérség az addigi biányokon felül még további veszteséget szenvedett. És különösképpen sáncosok nem álltak rendelkezésünkre, és pénz híján nem tudtam batvanál többet felvenni. A városok és a megyék kárpótlási ígérete, hogy néhány százat küldenének, ugyancsak csalódást okozott.

De végül is megelégytem, hogy az ellenség harmadjára is kilőtt bennünket a sáncból, amire rossz előkészületünk és a vár nagy magassága és alkalmassága folytán nagy előnyt élvezett. Ezért a völgy fölött 300–400 öl magasan azon a helyen, ahol a legerősebb volt, ezután három napon át olymértékben meglovöldöztük, hogy a rákövetkező napon ugyanazon a helyen egy szűk és meredek lejtőn megmászhatták és megrobamozhatták volna. Egy másik helyre is felítton néhány ágyút vittünk és gerendákkal meg hidlásokkal behat készítettünk ezeknek, olyannyira, hogy a várbeliek emiatt annyira elvesztették szívük bátorságát, hogy leküldtek borzánk, és szavamat kérték. Hogy pedig én a várat Isten

segedelmével erőszakokkal bevettem volna, de mivel ez így sok derék ember életébe került volna, másrésztől sok élelem is veszendőbe ment volna, továbbá török segítség és felmentés lehetősége miatt, amiért a Bebek minden úton-módon fáradozott. Ezért az asszonyokra is tekintettel csakhamar méltányos és emberesleges eljárásra szántam el magam: az úrnőt és négy másik nemes asszonyt és leányt, akik a várban voltak, Felségtek nevében megkíméltem, és így annál kevésbé foglalom az erőszakos foglalatásból, ami sok bajt és gonoszságot szokott magával hozni. A módja az volt, hogy az asszony ékszerével, ctenodiuumaival és egyéb javával, asszonyainal együtt szabadon elvonulhat, a hadnép pedig oldalfejeverével távozhat esküt téve, hogy életük fogytáig nem fognak Felségtek ellen szolgálni, és nem lesznek a Bebek hívei. Így az elvonulásuk mindannyiuknak jól és biztonságosan meg történt. A távozóik száma kétszázötven volt. Az asszony Mágochi úrhoz Tornára vonult el. A katonák nagyobb része Felségtek szolgálatába kívánkozik. Úgy vélem, hogy az asszony a Tuzántulra a vajda (János Zsigmond) házába akar költözni, amehet az a Bebeknek adott. Az még mindig azt reméli, hogy Felségtektől kegyelmet nyerhet. Részemről azonban legkevésbé sem akartam vele szóba elegetni. Nem is tudtam bizonyos, Felségtekeknek mi haszna lett volna ebből, miután az asszony már hatalmasra került. Így hát a birtokára és ctenodiuumaira annál kevésbé pályáztam, mintam Felségtek császári kegyet és lágy szívűségét annál inkább elnyertem és élveztem. A várban azonban semmi sem maradt néhány kard és köznépes magyar pánél kivételével, amit a hadnép között szétosztottam a várban talált néhány lóval együtt. Körülbelül húsz szép és jó ágyút találtunk bent. Viszont csak kevés képosztát és munitciót, azután bosszú ideje állott profontot, ami négy vagy öt hónapja el volt zárva.

A vár egy pompás, magas, szabadon álló kerek bogen nyugszik, amelyet mindenfelől mély völgyek vesznek körül."

Az ostrom részletesebb leírását Forgách Ferenc (1530–1577), rövid ideig nagyváradi püspök latin nyelvű történeti művében olvashatjuk. Ehhez unokaöccse, Forgách Simon, az akkori magyar lovascsapat parancsnoka, aki az ostrom alatt Schwendi mellett szolgált, majd Eger várkapitánya lett, magyar nyelvű helyesbítő megjegyzéseket fűzött.

Forgách Ferenc elbeszélése magyarra fordítva az alábbi: „Schwendi tebát az 1567. évi január 6. napján Kaszáról Szádvár alá érkezett, ahová az ágyúk is harmadnapra megérkeztek. De amíg az ágyúk odaértek, nem télenkedtek addig sem, hanem szorgalmasan felderítették a vár fekvését, majd Schwendi sáncot emellett az ágyúk felállításához. Am ez azon a helyen nem bizonyult szerencsésnek, mert alig hogy először vagy másodjára golyót lőttek ki a várra, amikor is a várból pontosan becslozva úgy szétzavarták a császáriakat, hogy nem maradt idejük hol megállniuk. Úgy hogy Rudolf von Salis törzparancsnokot golyótól találva, törőt cispóval a táborba kellett vinni, aki attól fogva örökké sántított. Hejébe Raminger Jakabot állították

(Forgách Simon [FS] jegyzete: „Nem úgy Uram, hanem ő maga Schwendi maga állta helyébe annak, és sátorát ott a sáncokhoz közel vonyatá fel. Azon éjjel a sáncot megtataroztató, de másnap is kiverték az lövéssel a sáncból. Országn én is felmentvén (mert engemet hagyott vala az táborba, hogy ott az mezőn én viseljem a badnak gondját, ő a várat lőttesse) velem szólla róla, én mondam neki, hogy az sáncot külömben kellene csinálni. Az többi úgy volt, azmint írta.)

Ettől a csapástól Schwendi nem kevésé felindulva azt is fontolgatta, vajon azon a helyen kitarthat-e, de mégis úgy döntött, hogy újra behyállítsák a romokat. Hejreálltva tebát a második sáncot, majd onnan is kiverve barmadárban is behyálltva, hogysem újabb veszélyt kockáztasson, Forgáchcsal megvitatta véleményeiket, Schwendi maga mellé véve Rübert (akkor a német lovasság parancsnokát) úgy dönt, hogy azt helyre kell állítani.

Forgách a magyarokkal másikeba kezdett, ami által úgy esett, hogy makacs vitézkedéssel és igyekezettel a vezérek és a katonák egész éjjel kitarították a munkában.

A rákövetkező napon kora reggel köd keletkezvén, amely az egész begyet eltakarta, Schwendi Forgáchcsal a vár felé indult felderítés céljából, és abban a biztomban, hogy még távol vannak onnan, így veszélytől nem kell tartaniuk. Nagy bírtelen feloszlóban azonban a köd, az őrszemek által megpillantva, számos ágyútól meglovöldözötve menekülni kényszerültek. És ha a diófák között, amelyek azon a helyen nagy bőséggel láthatók, nem kínálkozott volna biztonságos hely, aligba menekülhetett volna meg egyikük is sértetlenül.

Más helyen sem kerültek kisebb veszélybe, mert mialatt botjaira támaszkodva, szembe fordított arcukkal tanácskoztak volna, a várból golyót lőttek ki, amely – ök vitézhőkökhöz – kettejük bomlokai között elsuította, egyiküket sem sebezte meg.

(FS megjegyzése: „Azelőtt való napon ment volna Schwendi az másik sáncba, melyet a kapu előtt kezdett csináltatni, hogy onnét is lőttesse, és mikor ott pallérodotott volna, és megfáradván kiült volna egy hó mellé, az feje a hó felett kitértvén, úgy lőnek hozzá, hogy az nyakát találják hátul. Az golyóbis minden rubáit elszaggatta vala az ingje, de nem sértette vala meg. Én akkor is felmentem vala hozzája, mert minden nap kétszer is felmentem, nem kicsiny szerencsével hozzája, és ott sátorában nem találván, megérkezvén, és látván az szakadásokat az nyakán, kérdém, mint járt, és úgy beszéllé, amint megírtam.)

Folytatván tebát egész éjjel a munkát, másnap virradatra a sáncot felbánytatta és hulltlen megerősítette, úgy hogy ettől kezdve minden veszedelemtől biztonságban voltak.

Elhrendezen tebát a tábori ágyúkat, nagy dörejjel a vár lövése olyan erővel indult meg, hogy nemcsak azokat zavarta le, akik a várfal pártázatában álltak, hanem a falat legalább meggrázódtatva, a fal hatalmas tömegével megrendülve leomlott. Ilyen módon az ágyúk erejétől négy napon át verest, az ötödik napon Bebek emberei a várból

a megadás jelét adták. Ezáltal bekövetkezett, hogy a harmadik sáncból, amelyet a vár tültső oldalán a kapu miatt emeltek, nem lőtték agyúikkal. A megadás jeladása után Pető Pétért küldték ki a várból, hogy Forgách azzal menjen a várba, és ott a béke feltételeiről megállapodjanak. De lent örülségnek ítelték, hogy ilyen nagy embert a ellenség szavára bízzanak. Ezért az ellenségnek ezt a kérését elutasították. Ezután azt újabb küldött követte, mégpedig Vesselényi Farkas, aki a vár feladását azzal a feltétellel ígérte Schwendinek, ha megengedi Bebek hitvesének, hogy aranyával és ezüstjével, valamint asszonyi ruházatával, férje köntöseit, hadi felszerelését és lovait kivéssze, továbbá tisztjeinek lovakkal és fegyverekkel legyen szabad távoznunk. Amit Schwendi nebezsen lát-szott megengedni, de Forgách tanácsára, aki úgy vélekedett, hogy a szerencsétlen asszonnyal emberségesen kell bánni, ami egyrészt a császárnak is kedvére volna, ha megtudná, milyen kegyesen járt el Schwendi. Ezért Schwendinek biztosítania kell az ostromot szenvedő asszonynak gyermekeivel együtt a bántatlanságot, és engedni kell, hogy összes holmiját, ami a várból volt, mind aranyát, ezüstjét, sejmét és egyéb holmiját, amit a várból tartott kivéssze, a badi felszerelés és harci paripák kivételével. Így tehát Lorántffy Lászlót és Darvas Pált tiszszul bagyva Vesselényi Farkas a feltételeket elfogadva úrnője nevében a szerződést aláírta.

Mintán a feltételeket ily módon közközlően elfogadták, Forgách bizonyos számú magyar, Ráiber és Raminger ugyanannyi német lovassal január 14-én Schwendi által küldötteknek, hogy Bebek feleségét poggyászával bántatlanul, minden injúriától mentesen elvezessék. Akit is Mágóchi Gáspár vezetésével Panka Péter és más jeles személyek kíséretében, akiket Schwendi adott az asszony mellé, megrakott szekereivel biztonságban megérkezett Torna várába.

Schwendi nem sokáig késlekedve visszatért Kassára, míg Bebek török segídésapataival Rimaszombatra tért vissza" [32].

SZÁDVÁR A SZEPESI KAMARA ÉS ZÁLOGBIRTOKOSOK KEZÉN

08

Szádvár ezzel kamarai birtokká lesz. A várba 60 főnyi német gyalogos őrséget vezényelnek, első kapitánya Törteli Kun Balázs. A vár karbantartásáról, uradalmi és jövedelmi kezeléséről, az őrség ellátásáról a Kassán székelő szepesi kamara, illetve általa kinevezett udvarbíró, provisor gondoskodik. 1568-tól Sóry Pál az udvarbíró, ő és Kun Balázs állítatja helyre ideiglenesen sövényfonatos palánkkal az ostrom okozta rombolásokat [33]. Őt 1570-ben leváltják, és a várat birtokaival, amelynek urbáriumát ekkor újból összeírják, Richel Agoston kapitányra bízzák, majd a kamara javaslatára három évre bérbe adják neki, hogy saját birtokaként jó karba helyezze. Ő azonban csak azt nézi, hogyan juthat minél nagyobb jövedelemhez, és a várat pusztulni hagyja [34]. Ezért 1574-ben ismét a kamara veszi át Szádvár kezelését, s bár a várhoz tartozó falvak lakosságának adóiból és szolgáltatásaiból könnyen gondoskodhatnának karbantartásáról és őrségének ellátásáról, a gyorsan változó provisorok nemtörődömsége és kapzsága miatt a birtokok elnéptelenednek, lakosságuk az elviselhetetlen terhek, a török rajtaütései, hódolatásai és adóztatásai elől elmenekül, a vár tovább pusztul, őrsége fizetetlen és éhezik [35]. A bécsi haditanács 1577. évi tanácskozásainak jegyzőkönyvében olvassuk, hogy a vár minden felépítménye rongált és összeomlással fenyeget, még azt sem javították ki, amit 1567-ben szétlöttek. Ez az udvarbírák és a kamara mulasztása, ezért az építési biztosoknak meg kell parancsolni, hogy mindent javíttassanak ki, és ehhez biztosítsanak Szádvárra Krasznahorkával együtt 1000 forintot [36]. A szepesi kamara belátva, hogy a kezelésében álló várak fenntartásáról nem tud gondoskodni, azt javasolja, hogy ezeket az uralkodó magyar és idegen főuraknak és tisztségviselőknak adják zálogba, akik jobb gazdálkodással elegendő jövedelmet szerezhetnének karbantartásukhoz. Szádvárt előbb Dobó István örökösének ajánlják, akitől ennek fejében Sárospatakat akarják elvenni, és Krasznahorkával együtt alacsony összegért kínálják nekik, „mert nagyon elbanyagoltak” [37]. Végül 1579-ben Rüber János felső-magyarországi főkapitánynak adják részben elmaradt fizetése fejében 24 000 rajnai forintért zálogba, kikötvé, hogy az uralkodó 60 német gyalogost tarthat államköltségen a várból, a további őrségről pedig és mindenről, ami a vár védelméhez és karbantartásá-

hoz szükséges, Rüber saját pénzén köteles gondoskodni. A várat mindenkor jó karban és kellően felszerelten kell tartania, minden romlást meg kell előznie. Várnagyait csak az uralkodó, illetve a szepesi kamara tudtával és beleegyezésével nevezheti ki, és ezeket a királyra fel kell esketni. A zálogösszeg visszafizetése esetén a várat azonnal tartozik átadni.

1579 júniusában Rüber bizottság kíséretében szemlét tart Szádvárbán, amiről német nyelvű jelentést küld Ernő főhercegnek, Miksa király magyar ügyekben illetékes öccsének:

„Az elmúlt napokban Nogarol gróf úrral (az akkori felső-magyarországi főkapitánygyal), Hans Christoph Czelibinggel, Sara úrral és Hans Plank építőmesterrel (a szepesi kamara építészeivel) a számomra elküldösített Szádvár végházbán jártam, és azt mint találtam, nem mulaszthatom el megírni, mégpedig nem azért, hogy a létrejött megállapodást vitassam, (ámbrár én, Isten tudja, sokkal szívesebben venném, ha a fizetésemet kaptam volna meg, vagy kaphatnám meg, vagy pedig bárkit is azgal kibebítenni akarnám, hanem hogy lássák, milyenek kaptam meg ezt a végházat. Még ma is úgy áll szétlőve, abogyan a 66. esztendőben elfoglaltuk, különösen az a darab fal, amehet legtöbbet támadtak ágyúval, amely ledöntötték, és építetlen maradt.

Hanem a tetőzet, mehet ha időben fogtak volna hozzá, kevés forinttal megsínálhatták volna, annyira beszakadt, hogy mindenütt beesik alája az eső, és alatta a faszekeret és a szobák mind tönkre mentek, és semmivé lettek annyira, hogy valósággal egyetlen szőraz behűség sem található az egész házbán. Így a tetőszatornák, amehely a vizet a ciszternákba vezetik, annyira össze vannak törve és elkorhadva, hogy a többi víz, ami nem folyik le az ösztetőrt tetőn át a szobákba, hanem ugyanezekbe a csatornába fut, hiába jut oda, hogy tebát a három ciszterna, amehelyeknek az egész házat kellene táplálniuk, teljességgel kiszáradtak, mialatt egyéb két síncsen. Volt ugyan egy a vár tövében, a várboz jallal foglalt szép bélti kút, amely azelőtt más víz biányában a végházat táplálhatta. De ez három esztendő előtt teljességgel elromosodott és beomlott, úgy hogy nem is igen ismerhető fel, vajjon volt-e ottan kút, vagy sem.

De ha csupán ezen csekély okokból is ennek a végháznak el kellene vesznie, ennek a háznak minden gonója és kockázata engem terbel, és nekem kell a felelősséget viselnem, nem szívesen mulasztanék el bármit is. Ennél fogva felette szükségesnek tartom, hogy a szétlött falat és a tetőzetet helyreállítsam. Amennyiben Fenségték a költséget nem is tudná azonnal fedezni, úgy kész volnék a sajátomból adni, ha fejedelmi Fenségték nyilatkozná, mikor és hol fizetnék azt meg nekem. Ha azonban úgy hagynák, ahogy eddig történt, akkor ennek a végháznak a megtartására rövidesen 300 munkás sem lenne elegendő.

Prísföntől (élelemből) sem találtam egyebet, mint egyetlen átalag bort, amit a kapitány, ahogy készültem felmenni, csak néhány nappal előbb vásárolt és felbordatott.

Ott egyáltalán semmi sincs, sem sör, liszt, gabona vagy kenyér, és summájában egyikből és másikkól annyi sem találtatott, hogy az említett személyek számára akár csak egy napra elegendő lett volna. Én sem maradtam volna ott fent tovább, ha nem vittem volna magammal kenyeret és bort.

Érthetetlen és kellően nem magyarázható, hogyan garázdálkodhattak így az udvarbírák. Valahányszor letelt egy esztendő, annyiszor jött új udvarbíró, és mindegyik annyiaval távozott, amennyivel csak tudott, abogyan a Sóry Pál, aki a mostani előtt volt ott, marhából szép számmal bajtolt el. A szegény alattvalók sokkal többet panaszkodnak az udvarbírákra, mint a törökökre, mert azok hagyják őket maradni, ha megadták az adójukat. Az udvarbíráknál se vége, se hossza a nyüzgásnak és szíjporzásnak, elannyira, hogy az alattvalók nyíltan és kereken megmondják, hogy az udvarbírák igazságsága miatt nem maradhatnak tovább, mindnyájuknak el kell szökniük, és aztán a többiek is szép számmal kénytelenek ezt tenni. Erre nézve jelentik, hogy az alattvalók száma 600 paraszti volt, de az udvarbírák úgy garázdálkodtak velük, hogy most nincs több, mint ahogy megszámláltattam őket, mint 90 és egynéhány egésztelkes paraszti és körülbelül 203 féltelkes jobbágy és szellér, és ezek is kénytelenek elhagyni házaikat.

En több kíméletet ígértem azoknak, akik készek ugyanebbe az uradalomba visszatérni és egy jó időre mentességet ígértem nekik. A füléki bégnek is írtam, hogy tartsa meg őket jóindulatában.”

1579 szeptemberében a szepesi kamara küldött jelentést Bécsbe a Szádvárbán tartott szemlérlől:

„Először is a Szádvár várán végzett falazási munkákat illetően megállapítottuk, hogy az 1566. év óta, amikor is Schwendi úr által elfoglaltatott, ezen Szádvár végházon semmi érdemlegeset nem építettek vagy javítottak, csupán a várfalak megfővöldözött helyein egy földdel feltöltött, fonott sövényfalánk készült Kún Baláz idejében, amit Schwendi úr akkoriban elrendelt és amely palánkon mostanára minden elkorhadt és tönkrement, és így semmiféle védelemre nem alkalmas. Amit az udvarbírák a váron építettek, a továbbiakban megírjuk. Sóry Pál, aki Kún Baláz után volt udvarbíró, a Sybilla nevű bástyatornyot, amehet szétlítették, újra felmagasztotta és földdel betöltötte. A egytházat (szegvertár) a várbán fellalaztatta és a középő váron is falaztatott.

Jánosy Ferenc idejében újja építetett a Konyba-bástyatorony. Ribchel Ágoston úr alatt, aki három esztendőig birtokosa is volt a várnak, az erődtésen egyáltalán semmi sem épült vagy javítottatott, abogyan az öreg katonák maguk is jelentették. Utóbb a többi udvarbíró, mint Thorday György, Saurer Erhard, ismét Sóry Pál és Saurer Friedrich alatt semmi említésre méltó nem épült. Csupán Saurer Frigyes által vásároltatott egy új költől a felvonóhoz 45 forintért. Mindezeket az említett falakat a két kerek bástyatoronnyal egyetemben, amehely szintén erősen szét voltak lőve, meg akarták építeni

ugyanohyanra, amilyenek voltak. Mintán az építés dolgában tapasztalatlanok vagyunk, nem tudjuk a költségeket felbecsülni. Hanem ezekről Plank János építőmester úrtól, aki ilyesmít eddig is gyakran szemrevételezett, kívánunk tájékozódni.

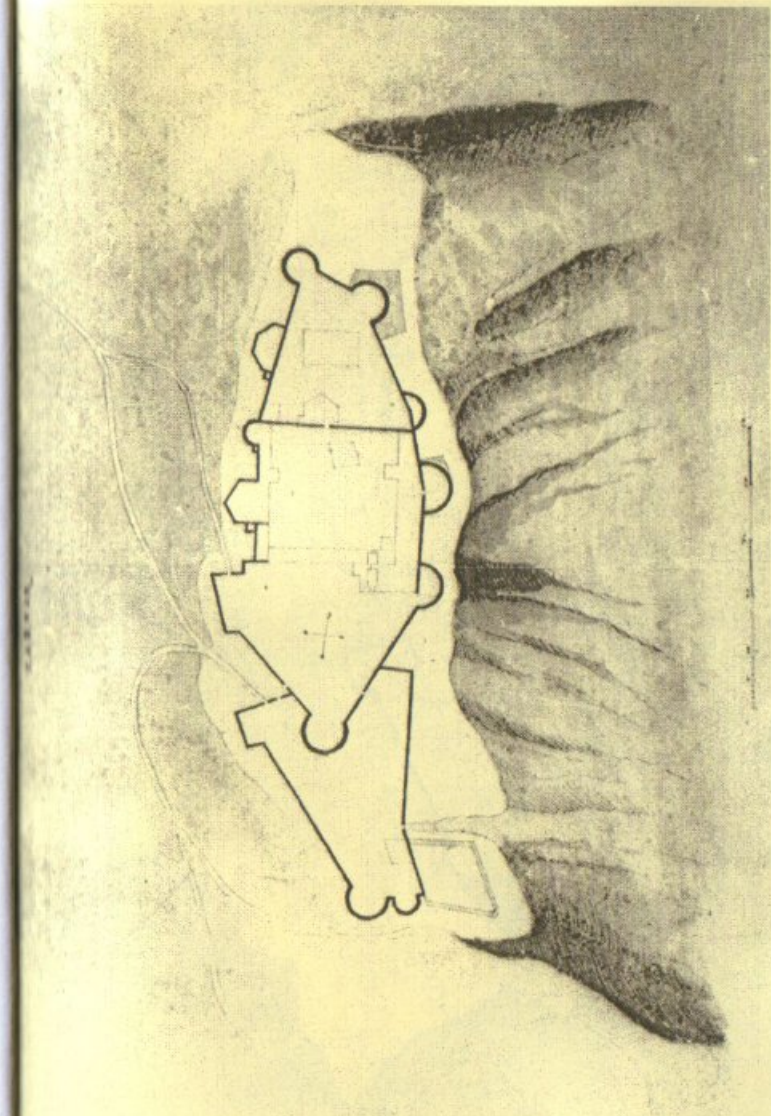
A többi tárgypontra illetően a tetőterasz-csatornákat és a várbeli két ciszternát, valamint a vár alatti bélelt kutat, ezt mind szorgalmas szemrevételezéssel megtekintettük. A tetőteraszokat illetően úgy találtuk, hogy amennyiben javítással és új tető felépítésével nem színténk Felsőtekének megsegítésére, ez nagy kárúra lenne. Véleményünk szerint most még ezt a kárt 30 új vápacsatornával megelőzhetnénk, amelyek a két várbeli ciszternához vezetnek, amiből 600 forint elegendő volna.

Harmadszor: a bélelt kutat illetően úgy vívjuk, ahogy az öreg katonák, akik ebben a házban szolgálnak, szintén tapasztalták, hogy amióta a házat megostromolták és bevették, ezt a kutat azjádó óta sohasem használhatták, és nem élvezhették az okból, hogy mióta a házat megölvödöztek, az épületek és várfalak kövei hullottak bele, az öreg katonák szerint sok boltívet is beledobtak, amikor bevették a várat. Ennek következtében erre a kútra nagy költséget kellene fordítani, ha azt újra helyreállítanák. Számításaink szerint ez, a robotot leszámítva, kemény 400 forintba kerülne.

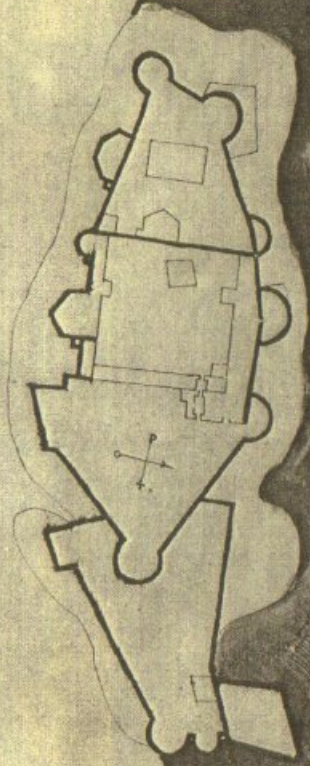
A két ciszternát illetően, hogy azok kiszáradtak volna, nem úgy találtuk, hanem ahogy egy zsinórral igen szorgalmasan lemértük, a belső várban lévő ciszternába másfél embermagasságnyi volt a víz, a másikban, a középső várbeliben pedig több mint embermehységnyi. Ennélfogva ezekből a ciszternákból nem apadt el a víz, és ebben hiány sem mutatkozik.

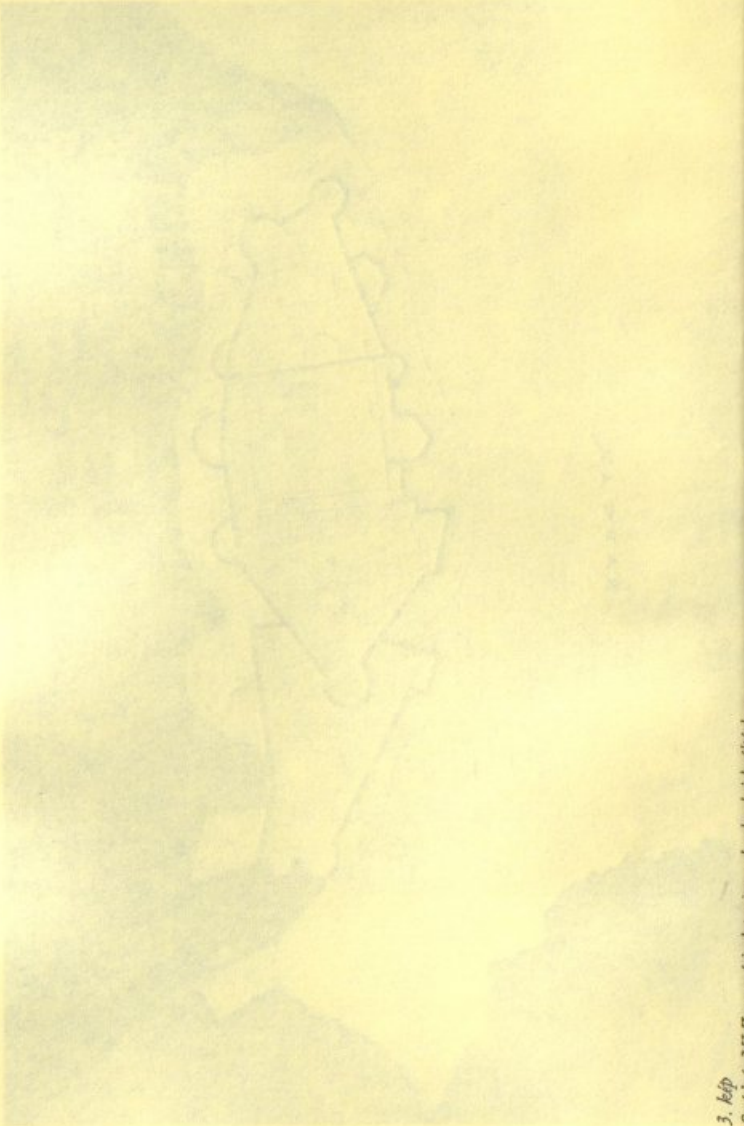
Negyedszer: hogy az udvarbírák távozásukkor öfelsége majorságából elbajtották a nyáját, az alattvalókat pedig robottal terbelték a maguk hasznárára... Jöként Sóry Pál áll inkább gyanúban, mint a többi" [38].

A következő 13 évről, amíg a vár Rüber kezén volt, alig van adatunk. Az 1588. évi várvizsgálat jelentése azonban arról tanúskodik, hogy helyreállításáról nem gondoskodtak [39]: „Szádvár máskülönbön elég jól erődített és biztonságos, s így az ott tartott katonaság az ellenség súlyos támadását is könnyűszerrel feltartóztathatja, csak a rombolásokat, amelyeket a vár ostroma idején a nagyszámú ágyúlövés okozott, azaz a szélöltő falakat kellene helyreállítani, mert ezek a romlások oly súlyosak, hogy az ellenségnek könnyű lehetőséget adnak a vár bevételére. Ezért Felsőtek kegyeskedjék rendelkezni, hogy ezeket a legelső adódó alkalommal köből helyreállítsák, ami jelentéktelen költséget igényel csupán, mert csak a kőműveseknek kellene fizetni, a többi munkát a vár jobbágjai ingyen és megfelelően elvégeztetik. Veszélt ügye lenne ugyanis Szendrőnek és sok más végbelynek, de az ország nagy részének is, ha ez a vár veszélybe kerülne, mert az ellenség gyakran kerülgeti ezt a vidéket.” A jelentés világosan mutatja Szádvár szerepét és jelentőségét, mint az első vonalbeli végvárat, elsősorban Szendrő hátvédjét.

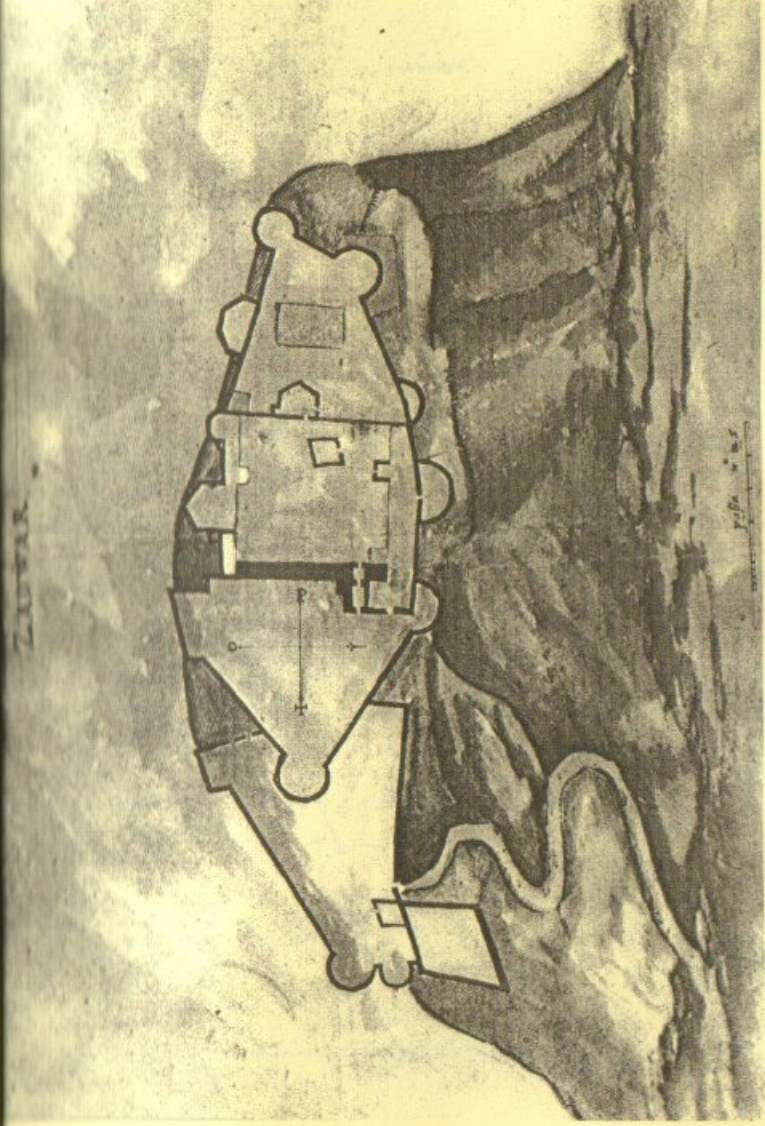

SADWAR

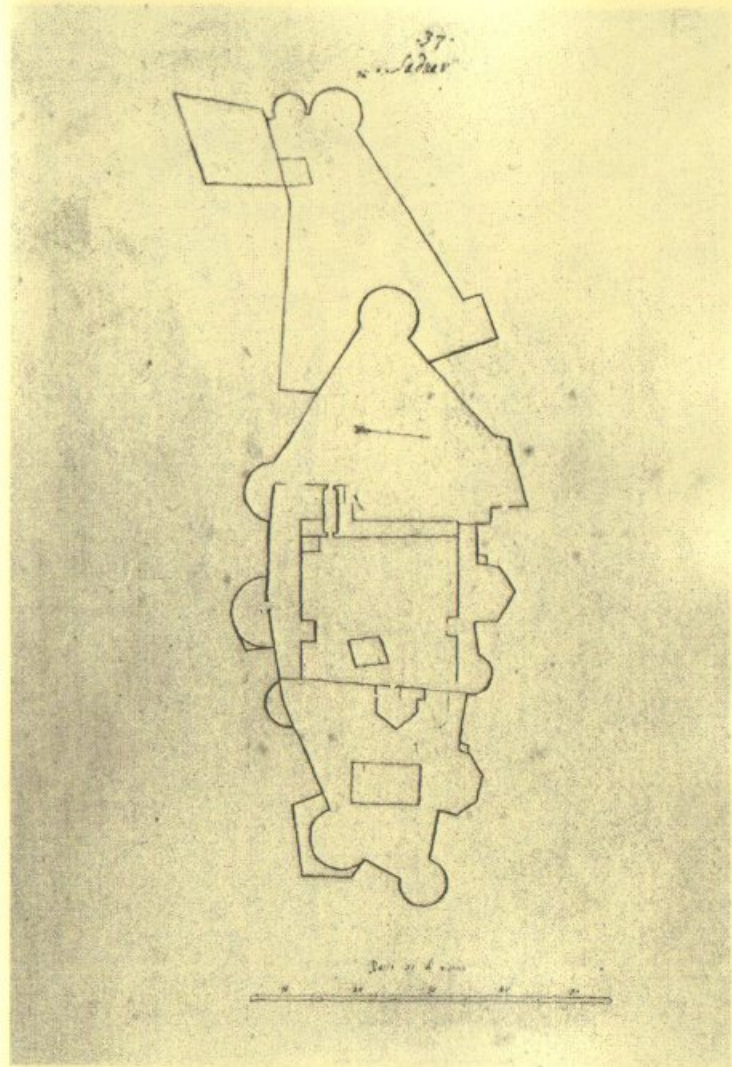

3. kép
Szédlő XVI. sz. véti alaprajza a kőtorony helyén

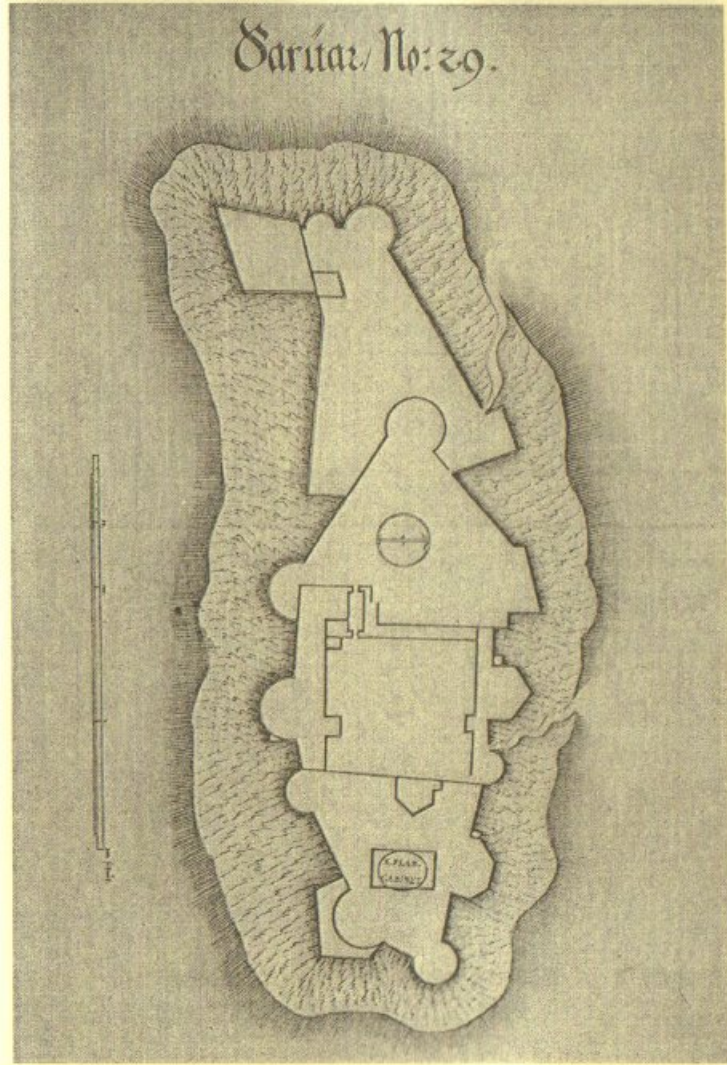
4. kép
Székvár XVI. sz. végi alaprajza a dévcsói levéltárban

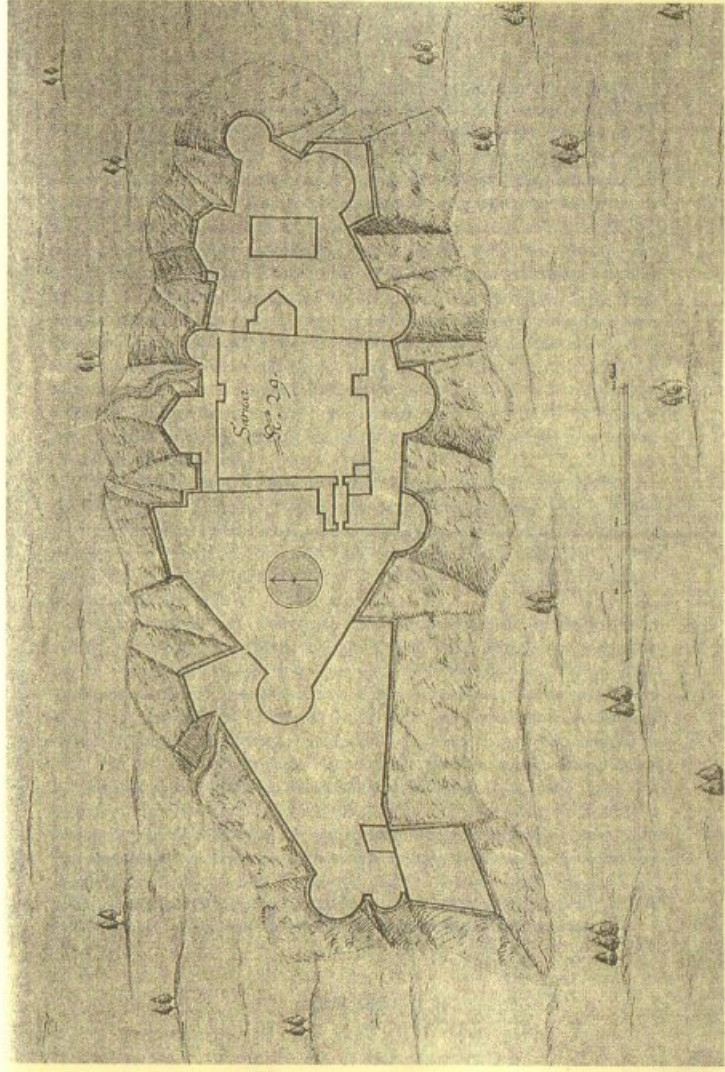

5. kép
Szentistván XVII. sz. végi alaprajza a drézdai levéltárban

Sarutai No: 29.

6. kép
Székesbányán XVI. sz. végi alaprajza a württembergi levéltárban

1593-ban Dersffy Ferenc királyi főpohárnok veszi zálogba Szászvárt, a kincstárnak hitelezett 26 000 és a Rüber-örökösöknek visszatérített 24 000 forint összegért [40]. Az adománylevél részletesebb feltételeket is tartalmaz, mint Rüberé. Az uralkodó továbbra is 60 főnyi német gyalogságot tarthat a várban, beleértve a kapitányt, papot, tüzéparancsnokot, két pattantyúst és egy ácsot. Dersffy köteles a császári biztosokat a legénység, az élelmezés, az épületek és a hadi felszerelés szemléjére bebocsátani. Az uralkodó szükség szerint növelheti vagy csökkentheti az őrség létszámát. A várkapu esti bezárása után a kulcsokat Dersffynek, rávöllétében a német kapitány kezébe kell átadni, ők intézkednek a kapu bezárásáról és kinyitására, és ők adják meg a katonai jelszót. Dersffy tartozik a német katonáknak élelmet és zsoldot adni, ezt a költséget a vár visszaváltásakor megtérítik. Köteles a várat tűzvész és árulás veszélyétől megóvni, épségben, jó karban és kellően felszerelten tartani, a ciszternákat, vízvezető csatornákat és a felvonó gépezetet karba helyeztetni. Az 1567. évi ostrom során szétlőtt, 11 öl hosszúságú falszakaszt pedig tartozik helyreállítani, s ennek költségeit a visszaváltásakor megtérítik neki.

Az új zálogbirtokost csak 1597-ben iktatják be a vár birtokába [41]. 1601-ben Dersffy Ferenc, akinek egyetlen leánygyermeké volt, Orsolya (utóbb Esterházy Miklós nádor felesége), miután időközben Sáros várát is zálogba vette, bátyjával, Miklóssal, megegyezett birtokaik kölcsönös öröklésében. Ennek alapján 1602-ben Miklóst Katalin lányával szintén beiktatják a két vár birtokába [42].

Ekkor azonban már újabb igénylő is jelentkezik: 1600-ban Csáky István erdélyi főkapitány szolgálatai, köztük Mihály vajda leverése és a császári hadak erdélyi hadjárataihoz nyújtott pénzbeli támogatása fejében Basta György generálistól, Erdély kormányzójától Sáros és Szászvár zálogba adását kéri, aki megígéri, hogy közbenjár érdekében Rudolf császárnál. Az adományozásra hosszas alkudozások után kerül sor, mert Basta újabb szolgálatokat kíván Csákytól, így Fogaras visszaadását, Lippa és Jenő kiszolgáltatását, Báthori Zsigmond fejedelem távozásának kieszközölését, továbbá újabb kölcsönöket Erdélyt leigázó hadjárataihoz [43]. 1603-ban Csáky a Dersffyeknek is visszatéríti a zálogösszeg egy részét, a végleges adománylevelet azonban csak 1604-ben kapja meg. Ez csupán néhány pontban tér el a Dersffyekétől. Így az uralkodó csak 32 gyalogost tart a várban, és kiköti, hogy Csáky vallási téren semmit sem változtathat, a katolikusokon kívül más „szektát” nem tűrhet meg a várban, és ezek prédikátorait sem bocsáthatja be [44].

Miután Csáky a két vár teljes zálogösszegét nem tudja előteremteni, Szádvárt 40 000 forint fejében hetesi Pethé László kamarai tanácsosnak zálogosítja el, és ez nyomban birtokába is veszi a várat [45]. 1604 októberében azonban Bocskai hajdú jelennek meg a vár alatt, mire a 60 főnyi német őrség kerekedik old [46]. Az addig szolgálai császárhű Csáky, aki mindenben támogatta Bastárt, ekkor Bocskaihoz pártol, és Kassán kieszakózik tőle, hogy Pethével szemben fennálló tartozását semmisnek nyilvánítsa, és ő birtokába vehesse a várat [47]. Az ezzel kapcsolatos hitlevél aláírása után mindjárt Szádvárba siet, összeírta a vár leltárát és birtokai urbariumát, majd részletes instrukciót ad udvarbírájának és porkolábjának [48]. Csáky még ugyanebben az évben, 1605-ben meghal, és Szádvár özvegye, Vesselényi Anna gyámsága mellett két fiára marad [49]. 1606-ban Bocskai is meghal, és most Pethé László visszaköveteli a várat [50]. Csákyénak egyik híve jelenti: „*Pethé László ltth vezihely Jar, Hol teoktoken, Hol masvith, Az mynth Byzanyosan meg Ertiteltem, Igen Practikalh, Ha valanyképen vagy Lupassal, Auagy masképen kezehez vebette volna Zádvarvith, en myndenekett tuttokra Attam Zádvaraban, Hogy Igen vgyazanak es Erizkegyenek valami Chyalarataghtul...*” [51].

Ekkor újabb fordulat állt be a vár sorsában: Báthori Gábor, aki a bécsi udvar támogatásával meg akarja szerezni az erdélyi fejedelmi trónt, ráveszi Rákóczi Zsigmond fejedelmet, hogy egybeket között Szádvár és Sáros fejében mondjon le alig egy évig viselt fejedelmi méltóságáról, és ezért Csáky-nétől korábbi erdélyi birtokainak visszaadásával, meg néhány saját birtokának átengedésével visszaváltja ezeket [52]. Rákóczi 1608 tavaszán lemond, kivonul Erdélyből, és hamarosan Szádváron is jár [53]. De ebben az évben ő is meghal, és megkezdődik a három birtokos család hat évtizedig húzódnó pereskedése Szádvárért [54]. A várat Pethé László veszi ismét birtokába, amibe 1612-ben iktatják be. II. Mátyás pedig 1615-ben meg is újítja adománylevelét.

Alighanem ennek előkészítésére Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány utasítására a szepesi kamara tisztviselője, Kis Lukács 1615 májusában – a kamara építésének távollétében – Torna megye kiküldöttének kíséretében szemlélt tartott Szádvárban, amiről az alábbi jelentést és becslést küldte Forgáchnak.

„*Uraságotok megbízásából – Csogy Ferenc, a Kamara architectusának távollétében – vitézlj Marosy András urat magam mellé véve indultam Szádvárnak tekintetes és nagyságos Pethé László királyi tanácsos által restaurált romos épületeinek szemléljére és becsléjére, és ott találham a vár prefektusát, Ivánczy Mihály uratat Torna vármegyének Szádvárban egybegyült szolgabírásával és esküdt úrnokzeivel. Ahol is csakhamar egyetér-*

tsben a legszorgalmatossabban megsemmisítettük valamennyi épületet és építményt, amiket ott behelyreállítottak, miután a néhai Schwendi László a várat ostromgyűrtűbe fogva ágyúzással romba döntötte...

A bástyák körül újonnan épült vagy restaurált és megvastagított várfalakak találunk, amelyek 13 ölré terjednek.

A váron belül és kívüli a falakat teljesseggel kijavították és kőpótlták. Ezekben a fent részletezett építményeken kívüli újra készült a felomló szerkezet, amit közönségesen csigának neveznek, a maga tartozékainal és nagyvastagságú és hosszúságú köstél láttak el.

A várfalakat és a vár többi épületének tetőt is teljesen felújították és behelyreállították, amelyek reparációjára iradtkan mennyiségű zsindehly, deszkát, szőveget és egyéb különféle fafelületet használtak fel, amiket, mint hogy a nevezett Szádvár várának nincs efféle erdejé, távolabbi helyekről vásároltak és szállítottak ide. Vasból is néhány mázstát vásároltak, valamint tíz mázsa salétromot is, amiből ágyúhoz való port készítették. Emellett a vár belsejében a vízmedence mellett malmot építettek négy köpával a portörtéshez, amelyen malmot a vár nebezen nélkülözhet, és a várnak is hasznára van.

Mind ezt a műves emberek, mint kőművesek, ácsok és kovácsok, valamint az egyéb munkások fizetésével egyetemben számolva, mégis amennyire minél olcsóbb áron lehetett, mindösszesen 328 magyar forintra 97 dénárba becsültük.

Ezeket kellett Uraságotnak a legnagyobb engedelmességgel tudára adnom, a kinek atyai gondoskodásába ajánlom magamat” [55].

1616-ban örökösként Pethé György gömöri főispán, majd 1630 után özvegye, Balassa Zsuzsanna és gyermekei öröklék a várat [56]. Rákóczi György és féltestvére, Pál apjuk örököségeként – utóbbi egyben mint Pethé László veje –, követelik maguknak a várat, György 1633-ban, mint erdélyi fejedelem az eperjesi traktán is előáll igényükkel [57]. Csáky István és László ékesszóló beadványban anyjuk Báthori Gáborral kiskorúságuk idején kötött megállapodásának érvénytelenítését kérik, s még apjuk Bocskaitól azzal eszközölte ki a vár átadását, hogy Pethé László a hajdúk elől menekülve a fejedelemmel szemben hűtlenséget tanúsított, fiai most a királynál azért vádolják árulással Pethét, mert menekülésével Bocskai kezére juttatta Szádvárt, végül apjuknak a Habsburgoknak tett, Magyarországra oly súlyos következményekkel járó szolgálataira hivatkoznak [58]. Csáky István, mint a szomszédos szendrői vár kapitánya, azt is megkísérlé, hogy az itteni német zsoldosok és a szádvári német őrség összecsapásával szerezze meg a várat, de kudarcot vall [59]. Pethéné könyörgő felterjesztést intéz a királyhoz, cáfolva Csáky né érvelését, és eléri, hogy 1633-ban II. Ferdinánd újabb 20 évre megerősíti a vár birtokában.

Bizonyára ennek előkészítésére küldte ki 1633 júniusában Szádvárra a szépei kamara a levéltárosát, „conservátorát” és a sienai Johannes Landi építész, aki röviddel előbb szökött el I. Rákóczi György erdélyi fejedelem szolgálatából és lett királyi „fundator” Felső-Magyarországon, hogy megismerjék és felbecsüljék a Pethe László örökösei, Pethe György, majd özvegye, Balassa Zsuzsanna által Szádváron végeztetett építkezések költségeit, amelyeket a zálogösszeghez írtak a királyi német őrségnek kifizetett zsoldjával együtt, hogy a vár leendő visszaváltásakor megtérítsék ezeket számukra. Ahogy Landi írja: „Az újonnan készült és behelyezett épületeket szemrevételeztük, és a geometria szabályai szerint én a fundátor a (kamara) konzervátorának és őfelsége ácsmesterének jelenlétében a paloták, bástyák és várfalak épületeinek költségét pontos mérésel mértem, vagyis őrségem szerint összesítve lelkümmel mértem.”

A jelentéshez mellékelte becsléseit és az – azóta elveszett – felméréseit. Így a kőművesmunkákról az alábbiakat írta latinul:

„Képből való építmények őrségünk Szádvár várában:

A felső várban ezeket építtették:

Vendégeknak szánt szállások fogyatkozásán egy 12 öl hosszú és 3 öl széles palotát építtetett és a palota szomszédságában egy jűthető szobát, ami három régi falra épült, összesen 51 öl 3 láb. A negyedik fal alapjaitól kezdve újonnan épült.

Továbbá ahogy a lépcsőn felmegyünk ehhez a palotához, a lépcső végénél a kaplán úr számára építtetett egy szoba régi falakra alapozva összesen 24 öl.

Továbbá új konyha épült hártóval, süítő kemencével és a pék szállásával.

A nagyságos úrnő ugyancsak a felső várban egy kerek bástyát építtetett, amely nyugatra néz, 5 öhyi átmérővel, a magassága 8 öl 4 láb.

Az új bástyától a konyha végéig van egy régi fal, mellvéd formára, hossza ennek a falnak 5 öl 4 láb.

Továbbá felújított egy romos pince, amit profont pincének hívnak. Fölötte épült egy ház a gabona tárolására.

Továbbá épült egy kis pince teljesen újonnan kőcsomókkal (borkímérettel).

Továbbá a régi pékségben épült egy kőfal és egy új kemence.

A középső várban a Pethe úr ezeket restauráltatta:

Ezek és kelet között van egy bizonyos kerek bástya, amiből közvetlenül csatlakozik egy fal, amely a németek kvártélyát szolgálja. Ezek az új falak összesen 66 ölet tesznek ki.

Újonnan épült egy másik gabonás ház alapjaitól.

Építtetett alapjaitól egy új pincét két házgal fölötte, amelynek a külső fala régi.

Újonnan készülték a malom alapjait.

Az alsó várban a nagyságos úr ezeket újította meg:

Keletre a kút mellett egy reguláris bástyát építtetett alapjaitól.

Továbbá egy másik bástyát, amit nem építtetett alapjaitól, hanem a kerek torony vagyis bástya fölött egy kis szárnyat.

Továbbá egy külső falat, amely mellett belül a várban istállók vannak.

Továbbá építtetett bázisokakat téglából az őrségnek.

Továbbá a felvonó szerkezet vagy csiga mellett egy új falat emeltetett alapjaitól kezdve, amely a bástya sétálóját alkotja.

Továbbá a vár bejáratánál jobbról van a gyalogok, balról a várnagy úr háza, mindegyik részben két falat raktak, amik a régiékkal ezeket a bázisokat alkotják.

Az új falak 67 öl 4 lábat tesznek.

A kapu fölött építtetett egy falat mellvéd formára.

A csiga mellé rakott kenyérsütő kemencébe 12 000 téglát építettek be.

A kőművek és akik a meszet készítik és a köveket hasítják, összesen 272 forintot kaptak.”

Következik a felbecsült faépületek jegyzéke:

„A felső várban újonnan készült faépületek ezek:

1. Az alsóbb erődítmények és az új palota és konyha tetőzetének ácsolata süttőházzal és szobával.

2. A kápolna és az alsó régi palota tetőzete.

3. A kőcsomó pince tetőzete.

4. Az új bástya tetőzete más tetőrézsekkel együtt, összesen 6000 zsindeh, 709 lé és 500 forint a mestereknek.

A középső várban ezek vannak:

1. Az új pince fölötti új ház tetőzete ugyanazek padozataival együtt.

2. A malom összes szerkezetével és tetőzetével.

3. A gabonás ház tetőzete padlásával.

4. A németek kvártélyait fedő tető, összesen 12 000 zsindeh, 560 lé, a mestereknek 60 forint.

Az alsó várban ezek vannak:

1. Az istálló tetőzete.

2. A süttőház tetőzete.

3. A magyar sátrópák (hajdúk) két házának és a kapu melletti pince tető.

Egy nagy kőtel a felvonó szerkezetbe, vagy ahogy nevezik, a csiga házhoz” [60].

A vár német őrségének élelmezése ügyében az udvari kamara 1634-ben kikéri Esterházy Miklós nádor véleményét. Válasza érdekesen jellemzi Szádvár jelentőségét: „Szádvár ugyan sohasem volt végyvár, de a törökkel vívott nyílt háború idején, a Bocskay-mozgalmak előtt német őrséget helyeztek el benne a töröktől való

félém miatt arra számítva, hogy amíg a szendrői erősség nincs befejezett és teljesen kiépített állapotban, és ezért a katonaság a török akkori legádázabb és legnyíltabb támadásaival szemben nem tudná tartani, Szádvárban találhatson menedéket." Esterházy kifejti, hogy Bocskai után csak Pethéék kérésére és védelmére vezényelték újból német őrséget a várba, és az ekkor alig 16 főnyi őrségre békésebb viszonyok között nem is lenne szükség [61].

1638-ban Csáky László, aki akkor már mint pápai főkapitány, eléri, hogy III. Ferdinánd adománylevelet állít ki számára, és hozzájárul, hogy Pethééktől közös megegyezéssel az 1633-ban kikötött 20 éves határidő előtt visszaláthassa Szádvárt [62]. Az adomány azonban névleges marad, és „*Chaki Lazlo Vram mostis csak ollan közel vagion Zád Varaborz, mint ez előtt 10 auagi 12 Esztendőnel*”, ahogy I. Rákóczi Györgynek jelentik, mert Pethéékkel egyelőre nem sikerült megegyeznie [63].

1644-ben I. Rákóczi György hadjárata során csaknem valamennyi felvidéki várat beveszi, de Szádvárt nem tudja megadásra kényszeríteni [64]. A várban ekkor Pethé György lánya, Rosina és férje, Pázmány Miklós, a későbbi veszprémi főkapitány az úr [65]. Rákóczi a győzelmes hadjáratot követő béketerálgyalásokon Szádvárt is követeli, ehelyett azonban Regéc várát kapja meg [66].

A Csákyak 1647-ben egyeznek meg Pethé Rosinával, és Szádvárért cserébe a Veszprém megyei Pápa, Ugod és Devecser várakat és birtokaikat, továbbá a Komárom megyei Gesztes várát ajánlják fel, amint czekek az Esterházyaktól megkapják. A cseré nem jött létre, Pethé Rosina első házasságából születet fia, Jakussith Imre még 1658-ban is követeli Szádvár ellenértékét [67]. A várat azonban Csáky László vagy özvegye, Batthyány Magdolna ekkor már birtokában tarthatta, és az 1660-as években fiaik kezén találjuk [68]. 1665-ben a testvérek Wesselényi nádor előtt osztottnak örökölt birtokaikon. Szádvár felét Tata felével Csáky Péter tatai főkapitány, másik felét Csáky Zsigmond özvegye, Jakussith Kata kapta azzal a feltétellel, hogy újabb házassága esetén birtokrészét sógorainak, Lászlónak és Pálnak adja át [69]. A vár tényleges ura Csáky Péter, aki gyakori lakója is. 1670-ben itt állapodik meg a király megbízottjával a vár őrsége kérdésében, majd 1671-ben „*beteges ágyában*” itt végrendelegzik és hal meg [70]. Szádvári birtokrészét feleségére hagyja azzal, hogy fivére 12 év után megválthatják tőle. Időközben Csáky Pál a rámaradó részt kölcsön fejében feleségének, Czobor Mária Reginának kőti le [71], majd 1671-ben Forgách Zsigmond özvegyének, Batthyány Borbálának zálogosítja el Szádvár és birtokai felét [72]. Végül 1674-ben öccsével, Lászlóval a megmaradt birtokrész a két asszony

tiltakozása ellenére Esterházy Pál, ekkor sempteci főkapitánynak adja el [73]. Ezzel ismét adáz pereskedés kezdődik az új birtokosok között. 1674-ben Forgáchné Szendrőről kirendelt katonasággal igyekszik megakadályozni, hogy Esterházy elfoglalja birtokait, és kifosztatja annak jobbágyait [74]. 1676-ban Esterházy panasszal fordul Torna vármegyéhez, mert a Csákyak nem adták át neki a megvett birtokrészét, bár egy ránk maradt összeírás szerint már 1674-ben megosztottak a vár helyesein [75]. 1674-ben egyébként Esterházy, mint sempteci főkapitány jelentést küld a királynak a bánya-vidéki végházak helyzetéről, és ebben Szádvár őrségét elégtelennek mondja, a török fenyegető jelenléte, egyben a rebellis magyarok miatt pedig azt javasolja, hogy a várban növeljék a magyar hajdúk számát [76]. Ez indokoltnak bizonyul, mert néhány évvel később már Thököly kuruc talpasai gyülekeznek Szádvár körül. 1678-ban Koháry István írja Esterházyknak, hogy intette szádvári udvarbíráját, „*feje fennállásáig a várat meg ne adja, mert élete fog el érte... azon erősséget könnyen megtarthatja*” [77]. Ennek ellenére Szádvár 1682 elején már a kurucok kezén van, kezeléséről Thököly által kinevezett tisztviselők gondoskodnak, és a fejedelem is többször megszállt itt. 1683 őszén a Bécs sikertelen ostromáról győztesen hazavonuló Sobieski János lengyel király 120 000 fős seregével Szádvár közelében, a Szögliget melletti Nagy-réten nyolc napra letáborozott, amely hamarosan tüzérségi csetepatékba keveredett Szádvár kuruc őrségével, kölcsönös ágyútűzzel ingerelve egymást a lengyelek elvonulásáig [78]. A felkelés idején – egyes forrásokkal ellentétben – a vár épen áll, amint az 1685-ben felvett leltárak is tanúsítják [79]. 1686. április 26-án jelentik Bécsből magyar követek: „*tegnap a titoktanácsban elvégeztetett... Eperjess, Regéczei, Bodokői, Szádvárat elrontják*” [80]. Ez hamarosan meg is történhetett, mert az 1700-as évek elején készült összeírások, ha nem is egészen egybehangzóan, megemlítik Szádvár felrobbantását, és már romjairól írnak [81]. Az Esterházyakra maradt uradalom központját a bódvaszilasi kastélyba teszik át, és Szádvár romjai között már csak kincskeresők járnak, míg csak el nem rejti a növényzet [82].

SZÁDVÁR AZ ÖSSZEÍRÁSOK TÜKRÉBEN

☞

Szadvár legszemléteesebb leírását az 1731-ben készült összeírásban olvashatjuk [83]:

„A Dusa oldal, Vecsenbik és Ménes oldal nevű hegvek között magas hegyen áll Szadvár... Nem volt ez éppeniseggel megvetendő építmény, míg nem 1683 körül a Thököly-felkelés kitérősekor elhamvadtt, majd lőpor segítségével végül pusztulást érő szakkal lerontották, s mint látható, egész a rombolással annyira megfosztották mindenemű használhatóságától, hogy csupán romjai maradtak. Más emlékre méltó nincs is rajta, hacsak az nem, hogy bajdan jól megerősített vár volt, belsője falakkal és kapukkal három részre osztott. A keleti külső vagy első részben, ahol az első bejárat nyílt, csak a hajdúk, a belsőben az alacsonyabb rangú tisztviselők, végül a feldőben vagy másnéven harmadikban a földesurak székeltek, és ezt mintegy 10 öl hosszúságú, máig is boltozatos kapu választotta el a többi résztől. Ennek udvarában negyven-ötven fogat is elfért. Déli oldalán a szétrombolt építmények között egy nagyszabású, boltozattal fedett pince látható, amelyben nagy mélységű kút van, és ez három ciszterna segítségével és (mint mondják) saját felbuzgó vizével mindig tele van, bízesebb azonban, hogy saját forrásvizével telik meg, mert még most is friss víz folyik belőle. A nyugati oldalon a nagy palota felől faragott kövekből épült kecses prédikálási kapolna, oltára és fekete karrata, amelyek benne álltak, a szilasi templomot díszítik. Az akkori időkből még életben levő emberek azt is beszélik, hogy az ősszes nagy és kis kaput a paloták ajtajaitval és csaknem minden ablakával együtt, faragott kövek keretizték.

Nem megvetendő a várból keleti irányban. Szilasi és Komjáti birtokok felé a kijárat, délire meg Szeghyer közösgye, északra pedig a Dusa oldalra, Vecsen-bikre és Ménes oldalra. A Hosszú töl és Sűgő völgye erdők... ma is tilalmasoknak tekintendők. A vár alatt a keleti és északi oldalon kiterjedt és jól termő almáskert terül el szőlőfajkával vegyes, a déli oldalon pedig urasági rét.”

Ez a leírás híven érzékelteti a vár pompás fckvését, és megegyezik a még álló romokkal, illetve azok 1965-ben készült felméréseivel (1. kép) [84], egyben a Natalis Angelini olasz hadmérnök által 1573-ban rajzolt és néhány alig későbbi alaprajzzal (2–7. kép) [85].

Szadvár a környező völgyekből kb. 150 méterre, a 463 m tengerszint feletti magasságig felnyúló meredek mészkősziklahegy tetején, szélelőtől közepéig kb. 10 m-t emelkedő fennsíkot foglal el. A K–Ny irányban kb.

200 m hosszú, átlag 40 m széles, szabálytalan alapídomú vár a fenti leírás szerint három, a rajzok szerint azonban négy része tagolódik. A K-i külső vár közel háromszög alaprajzú, K-i csúcsánál kettéosztott négyszögű bástya, aminek a helyén a XVI. században két kerék bástyácska állt. A háromszög DNy-i csúcsa mellett, kétszintes bástyában nyílt Ny-ról a külső várkapu, amelyhez a várhegy D-i oldalában vezet fel – több helyen a sziklába vésett – meredek kocsútt. A Ny-ról csatlakozó második várrész szintén háromszög alaprajzú, K-i csúcsa kőbástyává bővülve a külső várba nyílik, ahonnan az ÉK-i oldalon vezet bejárat az előbbinél mintegy 5 méterrel magasabban fekvő várudvarba. DNy-i csúcsánál kiugró szögletes bástya, ahol a XVI. századi alaprajz korábbi külső bejáratot jelöl, amelynek nyomai ma is láthatók. ÉNy-i csúcsánál félkörös bástya. Mellette a háromszög Ny-i oldalának É-i szakaszán nyílik egy kaputorony hosszú kapuján át a belső várba a bejárat. A belső vár megközelítően négyzet alaprajzú, D-i oldalának közepén nagyobb, kiszögelő bástya, amelyet a XVI. századi alaprajzok csúcsával kifelé mutató ötszögnek mutatnak. Mellette a DNy-i sarkon kis kerék bástya. Az É-i oldal emében megtört, közepén nagyméretű félkörös bástya ugrik ki. A D-i és É-i külső falakkal párhuzamosan egy-egy fal szegélyezi az udvart, falszorosokat vagy épületszárnyakat fogva közre a külső falakkal. A XVI. századi alaprajzok és a mai felmérés az udvar K-i és Ny-i oldalán további épületszárnyakat sejtetnek. A belső vár Ny-i falához kb. 7 méterrel alacsonyabb szinten negyedik várrész kapcsolódik, Ny felé erősen keskenyedő trapéz alaprajzzal, sarkainál aránylag nagyméretű kerék bástyákkal, D-i oldalának közepén gótikus poligonális szentélyzáródáshoz hasonló, ötoldalu, félnyolcszög alaprajzú bástya ugrik ki. Ebbe a várrészbe a belső vár Ny-i oldalának közepén nyílt átjárás, amely előtt a falhoz épített ötszögű kapubástya állt. Mind a négy várudvarban a rajzokon is jelölt, nagyméretű, négyszög alaprajzú, sziklába vésett gödrök ismerhetők fel, kétségtelenül ciszternák és pincék.

A XVI. századi alaprajzok és az 1960-as években készült felmérés közötti eltérések részben annak tudhatók be, hogy a nagy magasságú omladékok sok helyütt nem teszik lehetővé az eredeti falsíkok és szegletek felismerését, részben azonban az 1579 után végzett építkezések is módosították a vár alaprajzát. A vár kiépülésénél menetéről csak a teljes régészeti feltárás után nyerhetünk majd pontos képet. Az alaprajzból, az egyes erődítmények alakjából és a ma is látható részletekből azonban addig is levonhatunk következtetéseket. A vár legkorábbi része a középső, közel négyzetes belső vagy felső vár, amely talán a XIII. századi erősség átépítésével a XIV. század

elején keletkezett. Ehhez fokozatosan épülhettek a XIV. és XV. században a kerek bástyák, míg a D-i és Ny-i oldalán álló ötszögletű bástyák analógiák alapján a XVI. század első feléből valók. A XV. században toldhatták a belső vár Ny-i és K-i oldalához az elővárakat. A K-i külső vagy első várrész végül a XVI. század első felében épülhetett.

A vár épületeiről, helyiségeiről és bástyáiról több XVII. századi leltár aránylag részletesen tájékoztat. A legkorábbi ismert inventáriumot 1605-ben Csáky László írta össze, a következő 1608-ban készült [86]. 1674-ben Csáky és Esterházy osztozkodása alkalmából készítenek a vár helyiségeiről összeírást [87]. Az 1674. novemberi, és az 1675, 1677 és 1682. évi összeírások a részirtokosok ingóságairól szólnak, és így nem adnak teljes áttekintést [88]. 1685-ben Thököly Imre készítette utolsóként részletes leltárt [89].

A legvilágosabb képet az 1674. évi leltár nyújtja, mert megadja, hogy az egyes helyiségek melyik várrészben találhatók. Ennek alapján azonosíthatjuk a többi inventárium sok esetben eltérő megnevezéssel felsorolt helyiségeit is.

A vár külső bejárata a DK-i oldalon „Az kapukon kívül való sarampó, és annak is a kapuja”, melyről tudjuk, hogy felvonó hídja volt [90]. A „Külső Várba” a „külső kapu közü” vezet. A bejáratnál találjuk a „Magyar háiduk, és Nemeiek házi”-t, itt van a „Várta ház”, továbbá a „Nemet bástya”, amelyet a K-i szeptelen álló bástyával azonosíthatunk. A külső várban állt a „Csiga”, a lovakkal hajtott felvonó csórló, amelyet az élelmet, vizet, fát és egyéb anyagot szállították fel a várba. Mellette a „Csigánál való Csigatörna kutt” (1608), ciszterna, amely ma is látható. Itt van a „Csiga mellett való végin való kis ház mellett lévő öreg Istalova”, és az „középső kapun kívül való szeptelen, másik Istalova”. Az 1608. évi leltárban szerepel még „külső várban az léztes ház”, és talán mellette áll a közvetlenül utána felsorolt „Észteses ház” és „Szerfezozo ház”.

A „Középső Vár” épületeinek elhelyezkedésére az 1674. évi leltár összeírásának sorrendjéről következtethetünk, mert úgy tűnik, az összeírók a külső várból belépve, balról jobbra járják körül udvarát. A külső várból az ÉK-i oldalán a „középső kapun” lépünk be. Balra állhatott a „Középső Várnak kapuja mellett való Léztes bástya”, amely valószínűleg a külső várba benyúló kerek bástya lehetett, és a leltár szerint kétszintes volt. Az ÉNy-i kerek bástya „Az lakatos bástya”, amelynek „alyja, mász tartó hely”. Mellette állhatott a „Tömlőz ház, és allatta való Tömlőz”. A DK-i fal mellett állhatott „Az Lakatos Méhbelly Mellet való deszkás ház”, ennek „alsó rész, melyből Istalokat csináltak”. A DNy-i sarkon „Bebék kapuja”, ekkor már valószínűleg befalazva, mert „Csigah háznak és Por háznak... bogtator”. A kapubástya felső szintjén az

1674. novemberi leltár szerint két helyiség van: „Bebék kapu felet való ház” és „Ugyan Bebek kapu felet való más házak”. Egyiket az 1674. januári leltár is felsorolja a kapu Ny-i oldalán állott őrségparancsnoki kétszintes: „Az Porkoláb háznak allatta lévő pinczuel, Bebek kapuja felet való kamarával edgyüt”. A porkoláb házat a középső és belső vár határfalának déli szakasza mellett felismerhető falakkal azonosíthatjuk. Erre vonatkozik az 1685. évi leltár tétele is: „Középső várban egy nagy Porkoláb ház... Az Pitvarban sütő kemence, kenyha. Ugyan mellette Bástya ház... kamarája”, utóbbiak nyilván a Bebek-kapu fölött.

A belső vagy „felső vár” bejárata, mint említettük, K-i oldalának É-i szakaszán emelkedő, háromszintes kaputorony alján az idézett 1731. évi leírás szerint 10 öl, kb. 20 m hosszú, az alaprajzok szerint kétszintes, boltozott kapuközön át nyílt. A XVI. századi alaprajzokból úgy tűnik, hogy egy korábbi, négyzet alaprajzú, karcus toronyhoz K-ről később nagyobb, téglalap alaprajzú toronyrész épült, és erre utalnak a leltárak is. A torony első emeletén „Belső várban kapu felet való ház” (1608), „Kapu felet való Bóltos alsó ház” (1685), emellett, nyilván K-ről „Azon Háznak Kamarája” helyezkedett el, ehhez még „Alkalmas Arnyék Széki” (1685) tartozott. Második emeletén „Az kapu felet való feolseo Haz” és „Pytlvara”, „Az fehuul vagyon Harangy 1 Ora megh Bomlott 1” (1605), az 1674. évi leltár szerint „Ugyan az belső Várban a Torony... bolot az ora és barangh vagyon, doboho helyel”.

A belső vár húsznál is több helyiségének elrendezését a leltárak alapján sem lehet egyértelműen meghatározni, bár az 1731. évi leírás ad némi útmutatást ehhez, és az egyes leltárak is utalnak a helyiségek kapcsolódására.

A várurak régi palotaszármányát ismerhetjük fel az 1605. évi leltár „Az Vr Harzaban Eorogh Bolttan”, „Beolseo Bolttan” és „Zenes Harzban” megnevezéseiből, összevetve az 1608. évi leltárral: „Az öreg bolttan”, „Masodik bolttan ki az nagy bolttól nyílik”, „Harmadik szenes Bolttan, ki az masodik bolttól nyílik”, „Ez Bolttól Nyílik egy kis Bastara Egy Ayló”, „Az Bolttok mellett való Arzonyy Harzaban”. Az 1674. évi leltár kiegészíti ezt a helyiségsort: „Az felső várban. Szenes háznak... Pitvaratul fogya (:Mely ugyan a vendég háznak is Pitvara egerzsimdi:) a mostani öreg vendég házat az botos nagy öreg palotát, azonbelől való botos házakat az Czighbázzsal edgyüt egy Végben, és mind ezeknek felső részét.” Az 1608. évi leltárban említett „kis Basta” a belső vár DNy-i szeptelen látható kerek bástyácskával azonosítható és így a fenti helyiségsor a várudvar D-i, esetleg Ny-i oldalán állhatott. A leltárak összevetéséből még további helyiségek kapcsolatokra következtethetünk. 1605-ben szerepel „Az Arzonyy Harza mellett való Haz”, ez feltételezőleg „Az leányok harza” (1674. nov., 1677). 1674-ben említik „az vr Harza Alatt való Pincze”-t. Ugyanennek a leltárnak „mind ezek-

nek felső részét" kifejezését úgy értelmezhetjük, hogy a boltozatos földszinti helyiségek felett emelet húzódtott. Emellett szól az is, hogy az „Öregb bolt” az 1685. évi leltárban „Az Alsó Nagy Palota” megnevezéssel szerepel, más leltárakban pedig előfordul „Felső Palota” és „Felső közpőrső ház” (1674. nov.). Ezeket azonosíthatjuk az 1685-ben felsorolt „Kegyelmes Urunk és Na(gysá)giba (Thökösh) szállása”, „Audientiás Ház” és „Uraság Palotája” elnevezésű helyiségekkel, amelyek után a „Kerek Bástyában való ház” következik, talán a DK-i sarokbástya felső szintjén.

1674 után feltehetőleg Esterházy Pál rendelkezésére új urasági lakóhelyiségek épülnek, mert a későbbi leltárak több új helyiséget sorolnak fel az új kápolna szomszédságában. Az 1674. évi leltárban írják, hogy „Az kápolna forma bastyácska kapómanak deputaltatott”, ugyanott szerepel „az alatta való ireszég”. Az 1674. novemberi leltárban „Templom felet való barmadik ház”, „Templom felet való Padgyán”, „Templom felet való Pitvarjában”, az 1675. évben pedig „Kápolna felet való palotában”, „Azon Palota pitvarában”, „Pitvar mellet való házban” kifejezéseket találunk, végül 1677-ben „kapómanak Belől való kamorában” megnevezést. Az 1685. évi leltár említi „Regbi Kápolna” és „Alsó Réghi kapona” nevű helyiséget, de szerepel „Az új kápolna mellett egy boltoz Ujj Palota”, „Ugyan azon Palotából járó boltoz ház, az kinek még sem ablakja, sem kementője nincs” és „Azon új Palota alatt való nagy ház”. Ezek az 1731. évi idézett leírás szerint a belső vár Ny-i oldalán álltak.

Az urasági lakóhelyiségeken kívül gazdasági épületek is voltak a belső várban. Az 1674. évi összeírás felsorolja a „Sütő házat konyhával... és azok ragasztott öreg alházat, mely Szabó háznak hivatatik; annak Pitvara... azon Pitvarból nylo Öregb Sáffár ház... azon ház alatt lenő pinczevel”. Az 1685. évi leltárban „Szabó Ház mellett való Bastya”, „Szabóház alatt való Pincze” is szerepel, ha ugyan ez a helyiség még azonos a korábban említettel, amelyről 1677-ben azt írják: „Ezen Szabó háznak és Pitvarának a Padlása és a hájazatja bészakadozott.” A szomszédságában szereplő sütőház és konyha talán azonos az 1685. évi leltárban említett „Az kapu mellett való Sütő háznak Pitvarában való konyhán” elnevezésű helyiségekkel. Ugyanekkor szerepel „konyha mellett való Bastya”. A kapu és a bástyák szomszédsága arra utal, hogy ez a helyiség sor a belső vár É-i oldalán állhatott.

Az 1605. és 1608. évi leltár megnevezi még az udvarbíró és számtartó házat, továbbá a „profönti pincze”-t, amely azonos lehet az 1674-ben felsorolt, a „Sáffár ház”-zal „Altal ellenben a boltoz pince” nevű helyiséggel, ez pedig az 1682. és 1685. évi „Rostélyos Pincze”-vel, amely nevét rostélyos ajtajáról

kapta, és talán az 1731. évi leírás szerint az udvar D-i oldalán levő pincével, ahol a DK-i sarokban ma is látható nagyméretű, sziklába vágott gödör.

A későbbi leltárakban szerepel még pattantyúsház, kulcsárházak és számos más helyiség. Csaknem valamennyi leltárban megtalálható a „Sybilla Pincze”, „Sybilla Pincze felett való Ház” és ennek „padgya”. Csak az 1605. évi inventárium említi viszont a „Sybilje Bastia”-t, ahol a „Sybilje kapu Egy Erög Lakat”. Az 1605. és 1608. évi leltárban szerepel az 1731. évben is leírt ciszterna, „Az felesee varban való Chyatorna kutt.”

Több leltár felsorolja a vár bástyáit is. Ilyenek a már említettekén kívül a „Veres bastya” (1674, 1703), a „Csonka bastja” (1682, 1685) és az „Uj Bástya” (1685).

A vár külső megjelenéséről Jean Ledentu 1639-ben a helyszínen készített két rajza tájékoztat [91] (8–9. kép), amely délről és északról mutatja a meredek, magas várhegyet tetején a várral. A lőréses falvonulatokat tagoló kerék és szegletes bástyákat – amelyek pontosan megfelelnek az alaprajzokon láthatókkal – meredek sátor- és küptetők fedik. Egyedül az ÉNy-i kerék sarokbástyán nem látunk tetőt, és így talán ez a Csonka bástya. A középső vár É-i falának teteje romos, feltehetőleg ez az 1567-ben megsérült falszakasz. A várból kiemelkedik a belső vár csúcsos sisakú kaputornyja. Az észak felőli látképen jól felismerhető a belső vár nyugati oldalán álló palotaszárny tetőzete. A keleti külső vár falai fölött pózna nyúlik ki, tetején kerék, valószínűleg a felvonó csiga árbóca. A külső vár északi falában kapunyílás, amelyen át a csigával felhúzott anyag a várba érkezett. Alatta a hegyoldalon pártázatos fallal körülvett építmény, amelynek falai ma is állnak és a felvonószerkezet alsó állomása lehetett. Különös módon a várnak ezt a részét a leltárak nem nevezik meg, az egyetlen erre vonatkozó utalás talán az 1605. évi leltárban „Az Alov Eleven kuton” megjelölés. A XVI. századi alaprajzokon a vár ÉK-i szegleténél az É-i falhoz csatlakozó rombuszidoomot azonosíthatjuk ezzel az alsó várrésszel. A látkép a várhegy Ny-i lejtőjén aránytalanul nagy „akasztófát” jelez, lehetséges, hogy ez is valamilyen felvonószerkezet volt. A D-i várdalton a falak előtti lejtőn szabályosan beültetett kerteket ábrázolt Ledentu. Ezeket az 1674. évi leltár említi: „Az varon kiüül. Az Szőlös kert... az bagyma földek... az iób vár oldalon leüő velenyenes kerteknek való föld... Az veres bastya alatt való Méhes kert el pusztult”. Pusztá helyüket az 1703. évi összeírás is felsorolja [92]. A várhegy alján az 1674. évi leltár a vár további tartozékait is leírja: „Az vár alatt való Pusztja Major ház... Az kaposztas kertek... borsós kert... jégb vermek. Az füvellő kertek... Az var kőnyekiben való gyümölcsös kertek es imit amot levő szilva, dió és alma fák...”, és

ezeket megtaláljuk az 1703. évi összeírásban is, amely az 1677-ben is említett „*puszta hajdani vadkert*”-et is felsorolja.

A leltárakból, összeírásokból a vár fegyverkészleteit, tüzérségi felszerelését is megismerhetjük. A részletesebb, 1596. évi hadiszer-összeírás szerint a várban ekkor két tábori csatafegyő, Quartier Schlange volt Bebek-címerrel, két falkon ágyú, egyik „*a szűz*”, másik „*az örök*” nevű. Négy falkonetta, egyiken nyúl jelkép, végül egy egyszerű falkonetta. Ezeket kívül száznál több szakállas puská, kézi puskák, valamennyihez nagy mennyiségű vasgolyó, sokféle tücsz szerszám, végül alabárdok, dárdák, buzogányok stb. [93].

ÉPÍTÉS ÉS ÉLET SZÁDVÁRBAN

A vár építéséről 1567-ig egyetlen frott adatunk sincs. A legkorábbi feljegyzés, mint említettük, Kun Balázs és Sóry Pál ostrom utáni helyreállításairól szól [94]. Az 1570-es években néhány jelentős szől építési anyagszállításról, bár inkább az ezzel kapcsolatos nehézségeket említik [95]. 1577-ben Planck kamarai építész jár Szádváron, és talán az ő szakvéleményét tartalmazza a Haditanács idézett jegyzőkönyve [96]. A vár pusztulása miatt indított vizsgálatról készült jelentésben a következőket írják: „*Ami a vár építkezéseit illeti, ha nem is tagadható, hogy a falak és az épületek maguk is rongáltak, és a tetők tönkre mentek, mégis annak, hogy nem lehetett azokat kellő módon helyreállítani, sem a rongált tetőket kijavítani, a jövedelmek gyenge volta, a jobbágycok csekély száma és a pénz hiánya volt az oka. Mivel a vár jövedelmeit kényszerűen az őrség eltartására kellett felhasználni, ezért nem maradt semmi, amit építkezésre fordíthattak volna. Ennek ellenére némelyik udvarbíró, mindenképp Sóry Pál megépíteti egyes más, amit lehetett*” [97]. Mint említettük, Rübert, a Dersffyeket és Csákyt az adománylevélben kötelezték a vár karbantartására, sőt az 1567. évi ostrom okozta rombolások helyreállítására. Dersffyék végezthettek is valamelyest építkezést, mert a zálogösszeg visszafizetésekor ezt annak költségeivel megemelték [98].

Elsőként Csáky István tesz határozott intézkedéseket a vár helyreállítására, amint 1605 júniusában udvarbírájának adott instrukciójában is olvashatjuk [99]: „*mintbogi az ház mindenekebol megh pusztuban iutot kezembeg... magais gondviselenevel forgolodasaval legien azon valamint epitheti az hazat epitibe... Az mit az Jozagban valo Emberekekel epitbet az sok romlasokban, epiben egizgeris maszoris, az megh Isten modot ad abban magamis bozza erkezem az Epitesebez...*”

Hasonlóan rendelkezik egy évvel később özvegye is [100]: „*akar my kychyn dolgokbanys zorgalmatoskodny kell k(e)g(elmedne)k hogy ez mostani pusza allapatot epychoe...*” írja szádvári udvarbírájának, majd kapitányának is: „*Myntbogy keg(elmed)nek Itt ben kell lenny az varban es lattya Aprolek Eppitgetis hol volna zwikseseg, az my ez Jozagbol valo mester emberek által vegbez mebet, Egyzgeris maszoris Eppitgetissen kezd... akar my kezesel Eppitgetissen kgd Arra nem lezen gondunk, mert enny puszasagban myndeneket Egyzger nebez Eppitenj, ha chjake ket ember eppitgetis az njaron lattatja lezen*” [101].

A Pethe László idején végzett építkezésekről az 1615. évi adománylevél tanúskodik, amely 3000 forinttal növeli a zálogösszeget, amit „*Pethe László a felső-magyarországi főkapitány és a székesi kamara által kiküldött becsléletes emberek méltányos becslése szerint a vár romlásainak helyreállítására fordított*” [102]. Pethe György özvegye a királyhoz írt folyamodványában az általuk végeztetett munkákról ezt írja: „*Valamit Istenben el nyugott Pete György Vram, s, magam Szádvárán e koráig építettünk volna, az Commissarius Vrak előtt, arra való kőműves, Ács, és egyéb Mesterekkel megböcsöltetvén... költöttünk volna... azon Szádvárára irassa ő Felső*” [103].

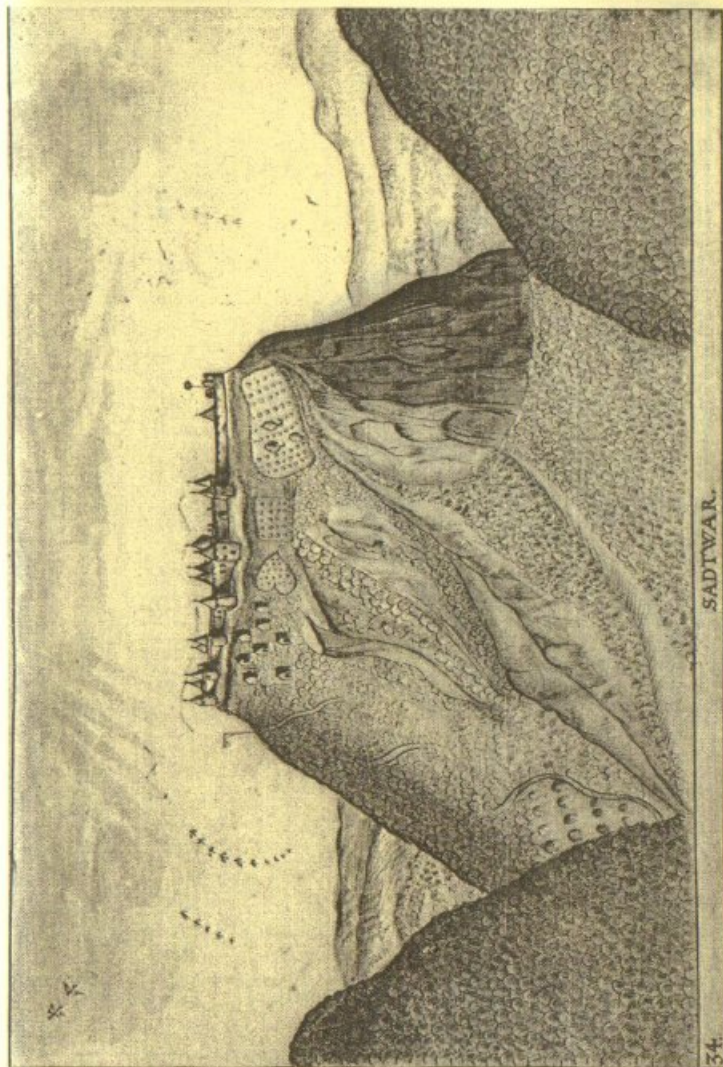
Az 1633. évi adománylevél valóban megemlékezik a „*Szádvár erődítésére újabban felhasználá*” költségekről, és ezeket a zálogösszeghez hozzáírják [104].

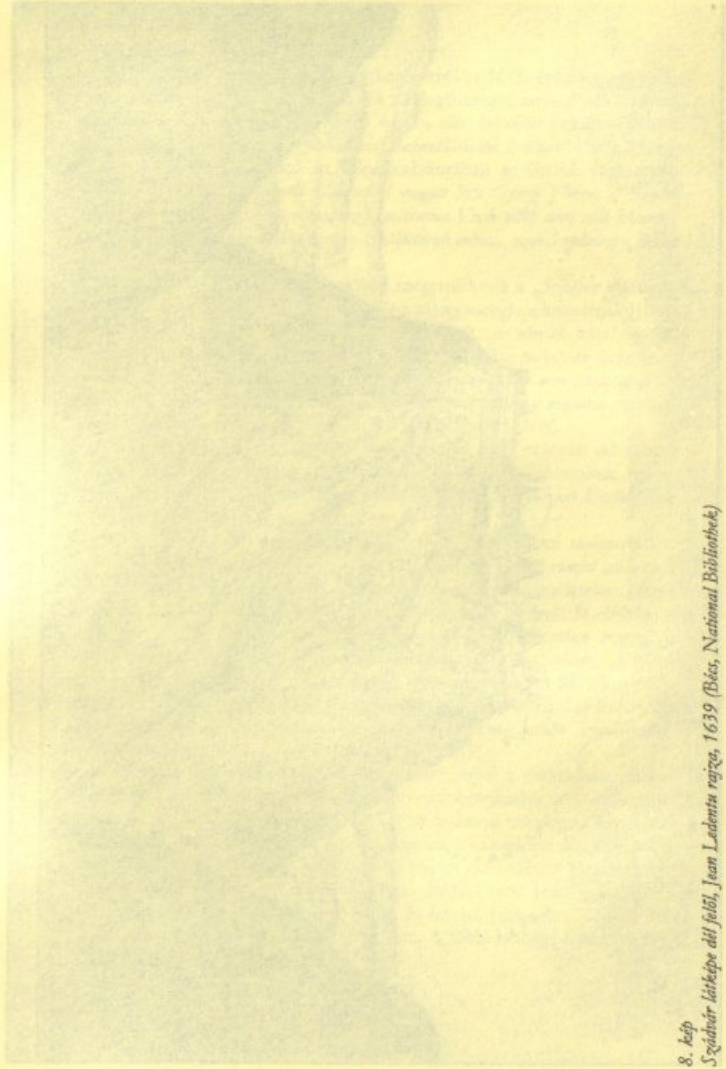
1671-ben Csáky Pál zálogba adva birtokrészét „*az várnak felel edgyütt*” Forgách Zsigmondnénak, az alábbiakat írja: „*Mind hogy pedig az jorzagbnak birasa és gondviselése az épületekre valo vigjazás és újítás nélkül nem lehet; tehat az épületeknek szabodon valo építésekét, az varban... szabadosan megh engettem... azokat aboz erős Mester emberekkel megh becslötetvén*” jóvá fogja írni [105].

1676-ban Csáky László özvegye ilyen utasítást ad a szádvári udvarbíró leváltására küldött tisztjének: „*Legh elsőben is be érkezvén Száduaraban Szerencsésen, tekéncse megh eo kglme micsoða épületeket tött Olab János két Eszgendöbele tiszrtartóságában*” [106].

A vár állapotáról és építéséről a leltárok is adnak némi tájékoztatást. Az 1677. évi leltár így szól: „*Az közös hazak pedigben mind romlot állapotban vannak hasonlo képpen az Bastyakú.*” Megnevez egyes romos épületeket: „*Ezen Szabo haznak és Pitvarnak a Padlása és a bazarattya bé szakadozott. Se Ablakya se kemenczje ninczen. Süttő haz felet valo bazaraczka el romlot állapotban vagyon, Se kemenczje, se Ablakia mégh az Padgyais és bazarattya bé Szakadozott.*” Ugyanakkor néhány helyiségben új ablakokat és kemencéket sorol fel. Mint említettük, az 1685. évi leltár több új helyiséget nevez meg, amelyeket Esterházy Pál építkezéseinek tekinthetünk, de ez a leltár is megemlíti „*romladozott*” ablakokat, kemencéket.

Az építkezéseken fizetett mesterembereken kívül a váuradalom mintegy húsz falujának jobbágjai tartoztak ingyen robotmunkát végezni. Az urbariumokban a jobbágyok szolgálatai között csaknem mindegyik községnél olvashatjuk, hogy az udvarbíró tetszése szerint a vár mindenkor szükséges munkáin is szolgálnak [107]. A jobbágyok között akad néhány mesterember is, aki „*Varhoz Mesterreginel Szolgál*”. Ilyen például 1650 körül Szőligetén Keórákó János, 1685-ben Kórákó Péter és István, Jabloncán Kórákó István, 1640-ben Vendégiben Demeter kovács. A többi jobbágy főként az épí-

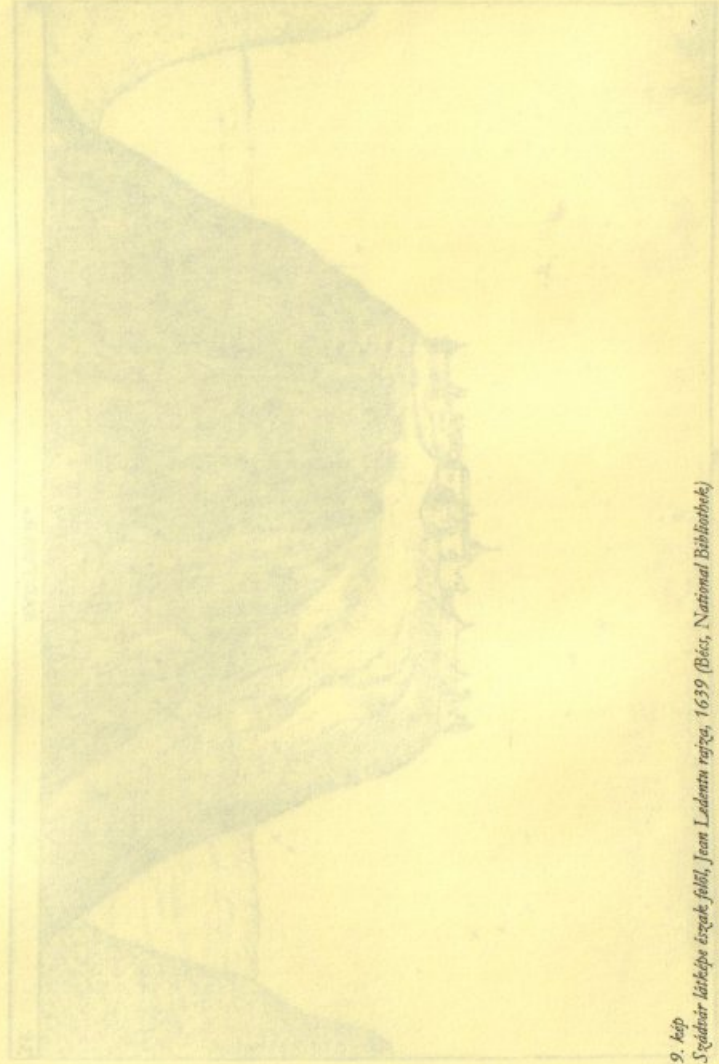

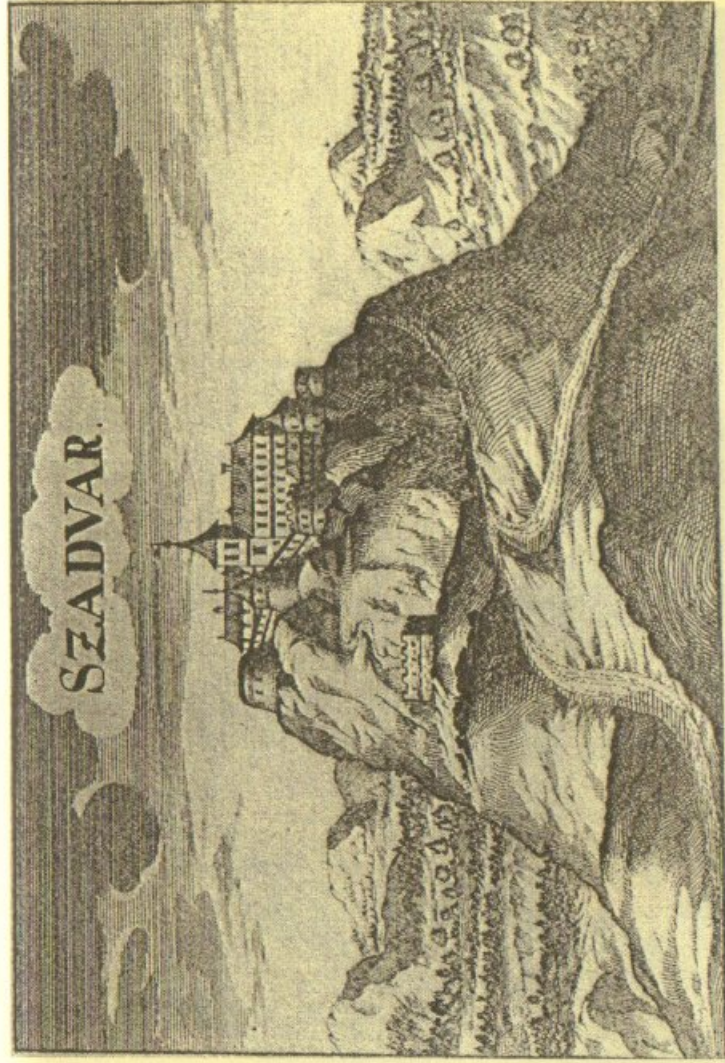
8. kép
Széchenyi téri képe a felől, Jean Lademus rajza, 1639 (Bécs, Nationalbibliothek)

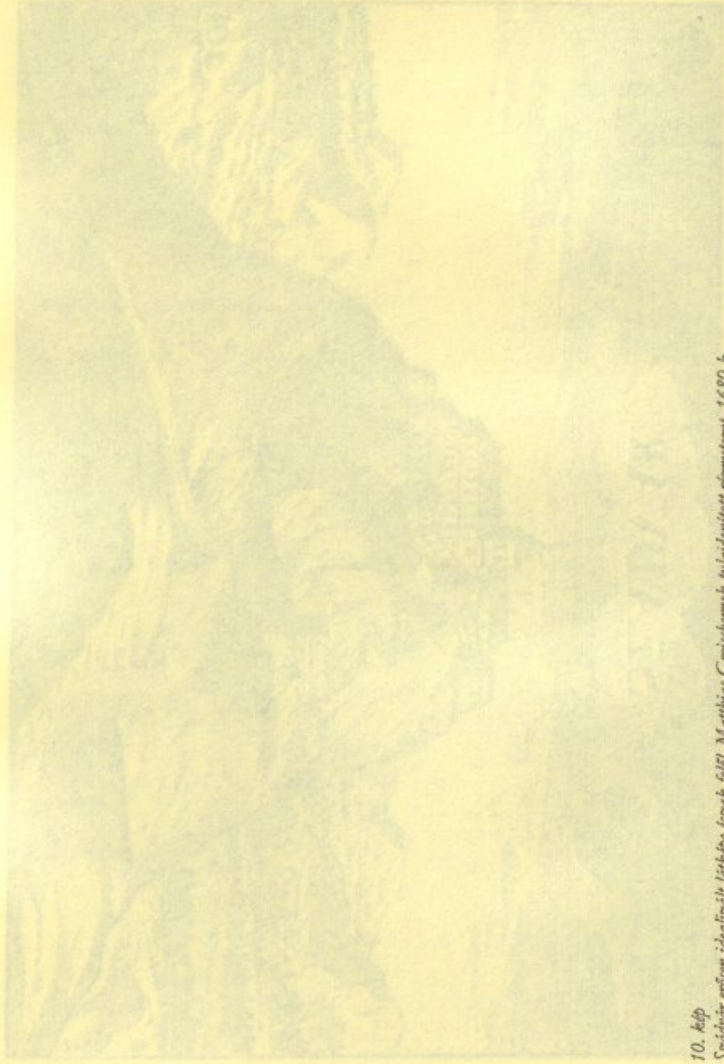

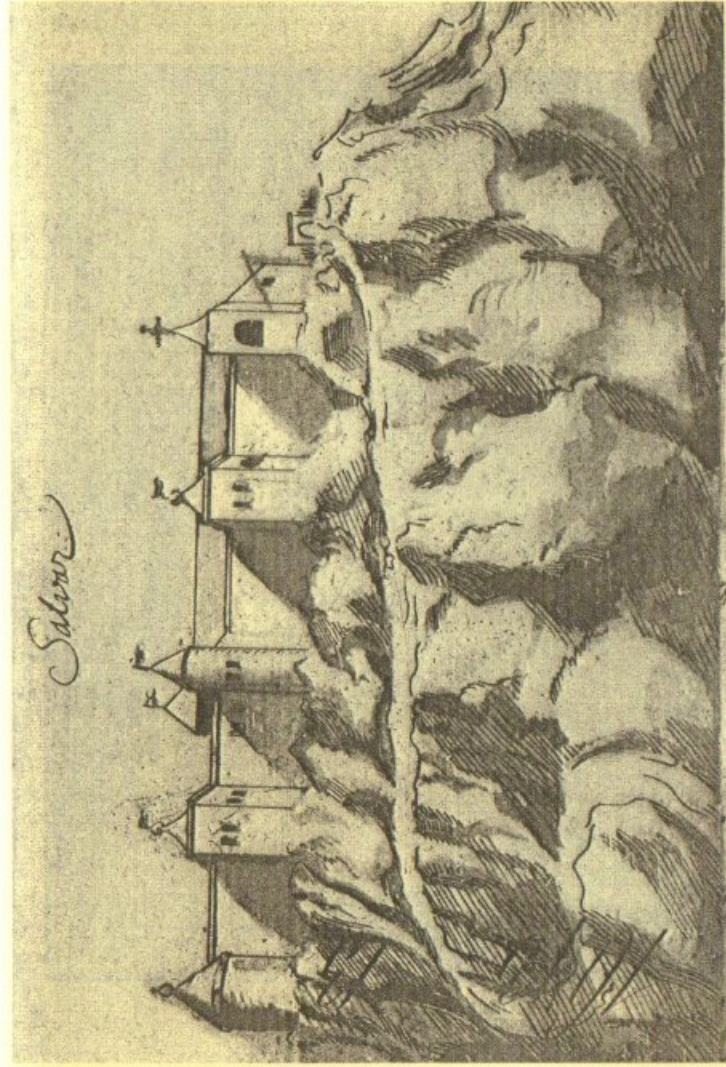
9. kép
Szádvar látképe északi felől, Jean Ladantou rajza, 1639 (Bécs, Nemzeti Bibliothéké)

10. kép

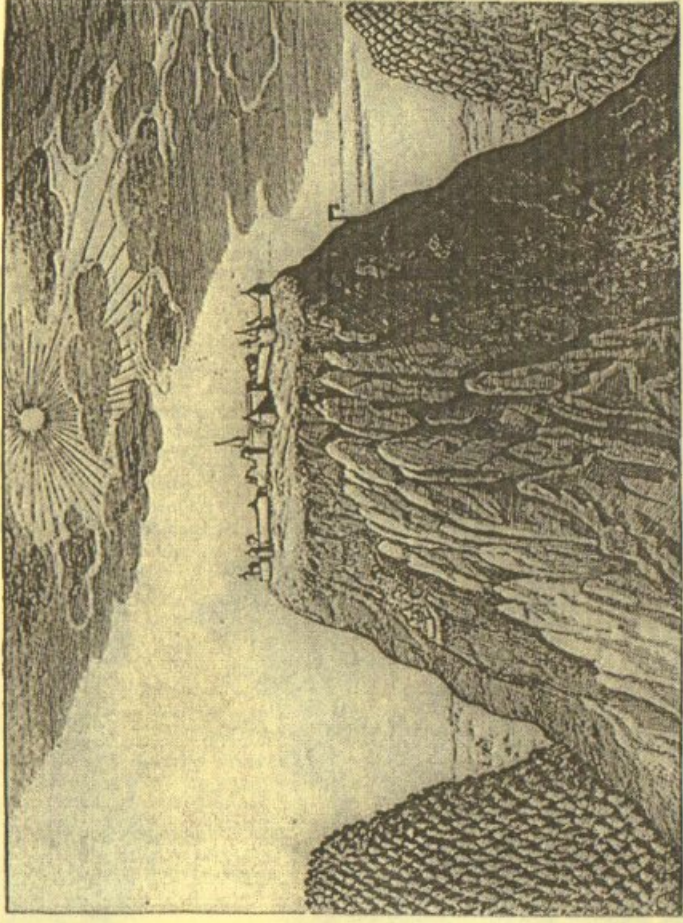
Székelyországban: ideálizált látékép a 1680. évi Matyas Györgynek tulajdonított rajzról, 1680. é.

11. Kóp
Száduár látképe éregbekelt fénel, 1673 (Blés, Finanz- und Hofkammerarchiv)

14

Abbildung der Vestung SÁDTWAR in Ungern. 1682.

E

12. kép
Szegvár látképe észak felől, 1665 (Ortelius Radivinus at Continuanus)

tőanyagokat szállította fel a várba. Szin község jobbágyairól a legkorábbi ránk maradt 1570. évi urbariumtól kezdve valamennyi urbarium ezt írja: „A várbeli csigánál szolgálának ahogy a szükség kívánja, további sorjában a csigához tartozó lovakat gondozzák”. Az 1570. évi urbariumból még a következőket tudjuk meg: „Minden nap Szádvár birtokairól négy fő jobbágy jár be, akik régi szokás szerint a várban szolgálának, és akiket közzénevesen Csigásoknak hívnak. Ezeknek fejéért minden nap 2–2 cipót adnak” [108]. Ennél részletesebben szól az 1650 körüli urbárium: „Jablonecz, Kertülles, Almas és Görgey ez Négy falu ennek elette Tartozott két Csigást tartany. I Hídégh ardo, Uendeghi, Szilas, Szent Andras, Szegliget, ezek harmadikat. Szüllös ardo stb. (7 község)... ezekkel Imponabatny egyet, hogy lenne Négy Csigas. Ezen felül megh irt és Specificalt faluk ezeknek az Csigásoknak tartoznak fizetni annuatim, Pénzrel is Buzanal az mint Conuenialbatnak nélek: Ezen Csigásoknak ezen falusiak fa waghny walo fejsejket tartoznak adni és tartany. De az Csigához walo lovakat az Urak szoktanak Tartany. Az Csigások még tartoznak az Urban fa wagszal, kemenczék fűtissuel, konybara walo Uéz hordassa, War tisztással, és az Csigá keről walo ugyazással s – szolgálattal.” „Megis kel ennek lenni mennel hamareb sebt az csigas lovaknak abrakkkal, es szegenal tartoznak, az egész josszag” – olvashatjuk a más kéztől származó megjegyzést. A csigával szállították fel a vizet is a várba a ciszternák feltöltéséhez, továbbá az építési és tüzelőfát, ezért valósággal létfontosságú volt a vár számára, amit Csáky László 1605. évi instrukciójából is kiolvashatunk: „az Chatorna kutakat mind belseot kwiseot ha mi bontakozások wagon megh építesse, vizzel mindenkor teli tarba mindenik io gondviselessel tisztan, az mikor az Chigához walo lovak érkeznek, mindenkor vizet hordasson es az kutakat megh teolche, ha mikor penigh az Viz hordas nem szoksegh, az chigan mindenkor sat vonason, kit ide be az belseo warban lakat ala rakasson, hogy az mikor szoksegh legyen legien kezen saia. Az chigas lovakat ne baggia megh fogiatkozni hanem iol tartassa, mellettek oli Embert tarcbon beaban az Louak se allianak, az vellek walo Ember se mulassa beaban ideit.”

A csiga a leltárakban felsorolt tartozékaiból következtethetően a várhegy É-i lábánál levő, fallal körülvett udvarból a hegyoldalba vajt pályán szekeret vontatott fel, és vízszállításához erre nagy hordókat helyeztek [110].

Forrásaink a vár mindennapi életéről, személyzetéről is adnak némi tájékoztatást, igaz csak a Bebeckek utáni időkről. A kamarai kezelés évtizedeiben az őrségen és parancsnokain kívül csak a gazdasági tisztviselők laktak a várban, az udvarbíró, számtartó, sáfár, kulcsár, továbbá a katonaság és a benn dolgozó jobbágyok ellátására pécek [111]. Később a zálogbirtokosok is gyakran időznek a várban, s velük együtt személyzetük is, amelynek összetételéről legrészletesebben Csáky Péter 1671-ben írt végrendelete

tudósít. Ebben felsorolja Pál mestert, a szakácsot, a kuktát, a pohárnokot és tálnokot. Jelentékeny összetétel nagy zenészeire, akik között három sípos, két trombitás, két dobos, hegedűs, dudás és cimbalmos szerepel, továbbá gyalog síposok is. Csáky udvari bolondot is tart, akiről így végrendelezik: „A Bolondnak más köntöst csináltatván vagy annyia házbősz, vagy másnává a' bol Istennek szolgálhna nem bolondul kálgyék el.” Udvari mestereimerei közül borbélyt, kovácsot, szabót és kórátkót sorol fel. Ezenkívül vannak még lovászok, kocsisok, fullajtárok, a vadászkópókat gondozó pecér, végül, mint Csáky írja: „Hólmi gyermekek voltak Udvaromban” [112].

A német gyalogos őrség mellett a zálogbirtokosok is tartottak saját pénzükön katonákat, drabantokat vagy hajdúkat a várban. Csáky László 1605-ben negyven drabantot tart, közöttük négy tizedes, egy dobos és egy patantyús [113]. 1670-ben az udvar és a vár birtokosai között olyan megállapodás jön létre, hogy a kapuk őrzését kizárólag a császári katonaság veszi át, valószínűleg a Nádasdy-Wesselényi összeesküvés példájából okulva és a drabantokat a vár birtokosainak egyéb szolgálataira állítják, csupán azok a hajdúk maradhatnak a kapunál, akik Csákyék leveleit hordozzák [114].

A viszonylag szerény udvartartástól tanúskodik a vár helyiségeinek távától sem fényűző berendezése. 1605-ben „Az Vr Hazaban Eoreogh Boltban”, t.é. az egyik legreprezentatívabb helyiségben három négyszögű asztal, két hosszú karos szék, egy-egy egyes karszék és „Hozu sek Paraszt” egy „Amarium Eoreogh Labon”, „Az Botth kerül myndenuth Pad zsekek” álltak, s a terem egy „Zarvas Gyertya Tarto Eoreogh” világította meg. 1609-ben az „Aszony Hazaban” egy „Niozolia”, egy „Superlatos Agy”, egy mázas kemence, három karosszék és körül padszékek találhatóak. Igényesebb műtárgyat csak az 1682. évi összeírás említi: „A Palotaban vagyon negy darab olasz karpit”. Az ablakok nagyrészt tányérvégekkel üvegezettek, külön megemlítenek „kristal üveg ablak”-okat, de vannak „lantomas” ablakok is. Egyik másik helyiségben akad „Fa mosdolyka” (1677), továbbá valamelyik pincében „Egy firdő kád” (1677). Kuriózusként említhetjük meg a belső kaputorony emeleti szobájának pitvarában leltárba vett „Madarnak valo kahytthka”-t (1605). A leltárból megtudjuk, hogy még az urasági helyiségekben is az év nagy részében terményeket tároltak, pedig 1605-ben Csáky László még így rendelkezett: „Az Varnak tisztan valo tartasara gongja legien, az hazak tisztan allanak az belseo Varban, hanem az keiben magba az Capitan es Porkolab laknak azok penigh illendo hazak legienek, mert az meli job hazak vannak, azt kitanom magam zamara mindenkor Iressen es tisztan allanak semmi fele illeten Emberek ifjen ne lakianak.”

A nagy mennyiségű termény tárolása, ugyanakkor a viszonylag nagyszámú szolgál- és őrszemélyzet bentlakása komoly tűzveszéllyel járt. Ezért Csáky instrukciójában ennek elhárítására is kitért: „Az Varban minthogi sok apru hazak vannak keikben mindenkor tüzlegnek, fele Giuladastol, minden nap megb kerülle, tüzleg beliket meg latogassa, kemeniek tüztek legienek, vgi hogi tüz miat kár ne legien, ha ki penigh gondaiszeletlenül akarna tartani vakmerovesseggel tüzleg beliet, az Capitannek ertesere aggia, es el ne zenuedjiek senkinek” [115].

Végül említésre méltó, hogy háborús veszély idején a környék jobbágy-lakossága a várba menekülhetett, ahogy erre Csáky instrukciójában is utal: „Az mostani Ideo miben legien giakran az hadak miat az Zegeni Nep mind magam Jozsgabol mind az Zamzedsagbol Varakban takarodik abban az Capitannek is tanusaga lezen senkit en hirem nekwl be ne fogagianak, Az zegeni nepbennis csak annit bohasisanak be ki illendo velletlenül valami oli dologh ne találkozzek kibei karom keletkezzek” [116].

Az írott forrásokból és a XVI–XVII. századi ábrázolásokról Szádvár története, felépítése, egykori helyiségei, ezek elrendezése és a vár mindennapi élete aránylag világosan rajzolódnak ki előttünk. Sokat árulnak el azonban a még fennálló falak is, a különböző korú és megoldású lőrészekkel, a lassan sora leomló ablak- és ajtónyílásokkal, az emeleteket és tetőket érzékeltető gerendafélszkekkel. Leírásukra e tanulmány keretében mégsem térünk ki, hiszen ismertetésük nem lehet teljes mindaddig, amíg a sokhelyütt 4–5 m magas omladékok nem takarítják el, a falak, a helyiségek és épületek körvonalai és padlószintjei nem rajzolódnak ki pontosan a régészeti feltárás nyomán, és az omladék közül nem bukkannak elő a régi leírásokban említett faragott kő nyílászkeretek, az erkélyek és a folyosók grámkövei, a kapukeretek címereikkel és perselyköveikkel. Az omladékból előkerülnek majd, ha darabokra törve is, a leltárakban felsorolt kemencék kályhái, csempéi, az edények és más használati tárgyak töredékei, és tovább gazdagítják ismereteinket századok előtti iparművészetünk fejlettségéről, de Szádvár életéről is.

Talán a fokozódó hazai érdeklődés, talán a növekvő idegenforgalom, és – reméljük – e tanulmány is elősegíti, hogy Szádvár, a legendás Bebek vár feltárása és restaurálása mielőbb sorra kerülhessen.